

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné výchovy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KERAMICKÉ HRACÍ KAMENY

CERAMIC CHEQUERS

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Josef Lorenc, odb. as.
Autor diplomové práce: Jakub Pich

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Keramické hrací kameny“ vypracoval samostatně pod vedením pana Mgr. Josefa Lorence, odb. as. K práci jsem použil literatury a pramenů uvedených v seznamu.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 20. dubna 2008

.....

podpis

Chtěl bych touto cestou poděkovat panu Mgr. Josefu Lorencovi, odb. as.
za odborné vedení a cenné připomínky.

Anotace

KERAMICKÉ HRACÍ KAMENY

Hlavním cílem této diplomové práce je přiblížení problematiky hracích kamenů se zaměřením na šachovou hru. Řeším i jejich vlastní design v kontextu interiéru architektury. Výtvarné pojetí dohromady s praktickým provedením jsem koncipoval dle vlastního výtvarného cítění a názoru.

Teoretická část práce se zabývá zejména řešením otázky původu šachové hry jako celku, jejího významu z hlediska historického, proměnami této hry a jejím praktickým využitím.

Dále rozvádí specifikaci jednotlivých šachových figur, hracího pole a jejich významu po stránce umělecké.

Vzhledem k tomu, že je má diplomová práce koncipována z velké části jako práce praktická, a jako taková nepřináší pouze teoretické poznatky, nechybí v její druhé části ani technické i materiálové informace, praktická ukázka a prezentace vzniklého díla. Teoretická práce je v závěru doplněna o obrazovou přílohu z části praktické.

Anotation

CERAMIC CHEQUERS

The main aim of my diploma thesis was to approximate the topic of chequers which are used during chess game and their figuration as a leisure-time activity performed inside. I framed the artistical conception with the practical figuration according to my opinion and feelings.

The theoretical part deals with the idea of solving the origin from historical point of view, the importance of chess game and its changes and practical usage.

It describes the individual chequers and fairway and their meaning from the artistic point of view.

My diploma thesis is based on practical part, it should not bring only theoretical knowledge. That is the reason why I added information about used techniques and materials as well as the demonstration and presentation of my products. Theoretical part is completed with the pictures of the practical part in the end.

OBSAH

1. Úvod.....	8
2. Proměny.....	11
3. Historické souvislosti.....	13
4. Vlastní hra.....	26
5. Barevné uspořádání.....	29
6. Hrací plán.....	31
7. Charakteristika hracích kamenů.....	32
7.1 Král.....	32
7.2 Dáma.....	32
7.3 Jezdec.....	33
7.4 Věž.....	34
7.5 Střelec.....	35
7.6 Pěšec.....	36
8. Tvorba	37
8.1 Použitý materiál.....	39
9. Ruční výroba v minulosti.....	40
10. Prostor.....	41
11. Závěr.....	43
12. Seznam literatury.....	45
13. Obrazová příloha.....	46
14. CD-ROM.....	61

1. ÚVOD

Na samém začátku se musíme opřít o samotný význam pojmu hrací kameny. Co bychom si mohli pod tímto názvem vybavit v paměti? Hra je odvozena od slova hrát si, to znamená hrát si s něčím nebo jak si hrát, vytvářet určitou libost, odtud odvozené slovo hrací a ještě nám zbývá slovo kámen. Pod tímto pojmem nalézáme či si představujeme něco těžkého, hmotného, kompaktního. Ve smyslu spojení se slovem hrací se tento význam mění v taktický prvek, ať už obrany, útoku nebo jen prostě tahu. Takovýto kámen může mít nesčetné množství vyjádření stejně jako forem. Důležitá podstata však zůstává. Hrací kámen samotný neznámá nic. Může být snad jen jakýmsi artefaktem, ale naváže-li kontakt s jinými hracími kameny, stává se z něj právě v tomto okamžiku kámen, který se přeměňuje v prostředek, symbolický znak, jenž fyzicky velmi věrně znázorňuje myšlenkové i duševní pochody svého majitele na půdě hracího pole. Protože pojem hrací kameny se zdá velice široký, specifikujeme jej do podoby hracích kamenů ve smyslu kamenů určených k šachové hře.

Položme si tedy otázku, co to vlastně šachy jsou? Nabízí se nám snadná odpověď – šachy jsou hra, ale pod tímto, řekli bychom jednoduchým pojmem, se skrývá nespočet vyjádření. Někdo si může význam hry přeložit jako výraz kolektivního sportu a jiný například jako duchovní cvičení. Abychom se vyhnuli nejednoznačnosti, budeme muset šachovou hru blíže určit. Šachová hra je jednou z mnoha druhů deskových her¹ nabízející nám odreagování, zábavu, uvolnění, ale i otevřené klání se svým sokem, který vale neprobíhá na úrovni nějakého druhu bojového umění, ale na úrovni intelektu. Tímto tvrzením se však nesmíme dát šálit! Jsou šachy opravdu a jen pouze hrou? Již po staletí, a bude tomu více než dva tisíce let, fascinují šachy celé lidské generace, včetně generace současné. I přes propasti věků nás šachy neustále přitahují a přivádějí v úžas, vkrádají se tiše a nenápadně do našeho myšlení, nedají nám spát, přemýšlíme o nich u kávy, večer když se převalujeme v posteli a nemůžeme usnout nebo v hospodě, když pijeme čtvrté pivo, a dokonce i v koupelně, když si čistíme zuby! Mohli bychom říci, že v některých případech dokáží z člověka, jako z bytosti samostatně myslící, udělat svého otroka. Snad bychom dokonce mohli tvrdit, že jsou návykové, že si na ně

¹ Druh stolních her, který se od ostatních liší tím, že herní děj probíhá na zvláštním plánu prostřednictvím hracích kamenů. Viz Zapletal M., *Velká kniha deskových her*. Mladá fronta, Praha 1991, str. 9.

zvykáme stejně jako na kávu či čaj. Bezesporu však musíme uznat tvrzení, ve kterém se praví, jak si šachy dokáží člověka podmanit, vloudit se do jeho myšlení i volného času, přičemž se v jeho nitru usadí, zakoření a později, chce-li se z jejich spárů osvobodit, není již možno utéci. Z milionářů tak šachy dělají chudáky, z chudáků boháče, z umělců blázny a z obyčejných lidí podivíny. Citujme šachového mistra Michaila Tala: „Někdy se šachy podobají rajské zahradě, jindy popravišti. Ale i v rajské zahradě může být někdy těžko a na popravišti příjemně.“ Tento výrok jako by nám jasně říkal, jak to s šachovou hrou doopravdy je. Může se stát pro člověka spásou i zatracením. Šachy nám pouze ukáží dveře do nového světa, otevřít je však musíme sami.

Takto inspirován jsem si vytyčil úkol zvládnout vytvoření keramických hracích kamenů, pro užití ve volném čase a umístěných do interiérového prostředí. Zároveň jsem se v této práci snažil objasnit principy a základní charakteristiky této hry ve vztahu k naší společnosti.

2. PROMĚNY

Kde se bere ta podmanivá síla a v čem tkví samotná podstata šachů? Oloupeme-li vrchní vrstvu pozlátka, tak jako z pomeranče kůru, vynecháme-li všeobecné rčení tvrdící, že šachy jsou jen hrou², nebo tím, co si v nich každý jeden člověk dokáže samostatně nalézt, tedy potěšením, zábavou, tréninkem ducha, odpočinkem nebo jen pouze návykem či zlovykem, na který si člověk během let zvykne, aniž by se jeho úroveň hry nějak zlepšovala nebo posouvala dopředu, jsou šachy bezesporu bojem. Alexej Suetin³ uvedl: „Šachy jsou boj proti vlastním chybám.“⁴ Tímto rčením vlastně autor vystihl samotnou podstatu šachové existence a zároveň dal jasně najevo, že hra, jež se zde hraje, bývá nejen hrou, ale také zkouškou našeho intelektu, logického uvažování, schopnosti předvídat, jak by mohl táhnout náš soupeř a dalších potřebných vlastností.⁵ Měli bychom si uvědomit, že v této hře neexistuje prvek náhody. Každý je zodpovědný pouze sám za sebe, je postaven před rozhodnutí, která musí učinit sám, aniž by mu někdo mohl poradit a je zodpovědný za svou prohru či výhru. Proto jsou pro většinu z nás šachy stále přitažlivé, z těchto důvodů překonaly věky, přičemž nás dokáží stále oslnit, přinášet nové prvky, vyzdvihávat či zatracovat lidské pokolení. Šachy totiž člověka testují, staví do popředí potřeby člověku vlastní, především touhu vyhrát, porazit, zvítězit, touhu, která nás vede k základnímu uspokojení našich potřeb⁶, k získání psychické převahy, prožití pocitu štěstí, posilují naše ega a především vedou nás k vítězství.

Dosáhnout takového vítězství však není jednoduché. Zasedneme-li k šachům jako naprostí laici poučení pouze základními pravidly této hry, bude náš

² Podle mnohých autorů jde ale o kombinát několika složek, tedy hry, sportu a umění - viz Marek V., Kalendovský J., *Dáma a šach jako zábava, trénink ducha a sport*. Portál, Praha 2001.

³ Suetin Alexej, *Škola šachové strategie a taktiky*. Olympia, Praha 1976.

⁴ Bjelica D., *Šachová čítanka*. Olympia, Praha 1977.

⁵ „Hlavním předpokladem úspěchu je myslet lépe než soupeř.“ „Vzájemná závislost šachové hry a povahových rysů je natolik zřejmá a nesporná, že kvalifikovanému, pozornému a inteligentnímu šachistovi plně postačí přehrát si s porozuměním několik desítek partií hráče, kterého třeba v životě neviděl, aby odhalil základní rysy jeho povahy.“ Veselý J., *Psychologický průvodce šachovou partií*. Olympia, Praha 1987, str. 14.

⁶ Těmito teoriemi se zabývali přední psychologové, srovnej s Carl Gustav Jung (1875 – 1961), Sigmund Freud (1856 – 1939).

souboj pro obě dvě strany krásný a přitažlivý? Kdo nezkusil, neodpoví. Kdo však zkusil, odpoví nejspíše kladně. Jde přeci jen o hru, že, ale zároveň je tato hra pro nás výzvou. Přeci neřekneme ne, jestliže nás ke hře vyzve například náš otec, vždyť my se právě tady můžeme ukázat, přehrát silnějšího, zkušenějšího, třeba i svého učitele. Vždyť právě v této chvíli máme možnost zhodnotit a přezkoumat své možnosti a schopnosti. Kupředu nás totiž poženou všechny výše zmíněné aspekty tak, jako vítr pohání plachetnici a nebudeme se chtít zastavit. Naše cesta skončí buďto na volném moři nebo na skaliscích nedalekého ostrova. Na začátku každé hry si však máme možnost vybrat ze dvou variant a je pouze na nás, kterou z těchto cest si zvolíme – hrát, či nehrát.

Položíme-li si tuto otázku jako kdysi Hamlet⁷ „Být, či nebýt.“, vznikne na jejím základě otázka druhá. S kým pak budeme hrát? K šachům totiž potřebujeme, jako ostatně i k jiným deskovým hrám⁸, soupeře. Jak si svého soupeře vybrat? Koho bychom mohli porazit? Oslovíme někoho, kdo jde zrovna po ulici? Vstoupíme snad do šachového kroužku⁹, nebo vyzveme svého souseda, aby zanechal středečního fotbalového přenosu a šel si místo toho zahrát šachy? Záleží na individualitě jedince. V zahraničí se běžně setkáváme se skupinkami šachistů, pokud takto můžeme všechny hráče šachů nazvat, kteří vytvářejí skupinky, hloučky, družstva, která okamžitě, jakmile se příroda umoudří a vysvitne trochu sluníčka, začnou oprašovat svá pouzdra i vědomosti, čistí šachová pole a stejně jako nedočkavá příroda vyrážející v jarním rozpuku se vrhají do šachových partií, aniž by přitom hleděli na věk protivníka či jeho společenské postavení. V šachu totiž existuje pouze rozdělení stran na já a soupeř. V této hře nezáleží na tom, je-li člověk, číšníkem, právníkem nebo pokrývačem. Důraz je směřován jen a jen k jedinému bodu, a to jak člověk hraje. A je nesporné, že většina šachistů hraje s chutí, neboť šachy jsou pro ně zábavou, uvolněním, životem a také proto, že hrát chtějí.

Musíme si uvědomit, jakým způsobem je šachová partie koncipována. Takové partie se v okamžiku zasednutí za šachovnici stávají střetem dvou

⁷ Hlavní postava z anglické *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*, někdy překládané jako *Králévic dánský* nebo *Princ dánský*, je jednou z tragédií Williama Shakespeara.

⁸ Deskové hry jsou odvozeny od toho, že je k jejich hraní zapotřebí hracího plánu, desky.

⁹ Viz Šachový svaz České republiky, v jižních Čechách Jihočeský šachový svaz.

myslících jedinců, individualit, které nejsou žádnou z her Karla Čapka¹⁰, jež by se daly psát do šuplíku, ale jsou hrou dvou hráčů, kteří si nejraději sednou do altánu na zahradě a popíjejíce přitom francouzský koňak baví se touto společenskou hrou. Vítěz partie se jistě rád podělí o svoji radost s přihlížejícími, rád zajde do šachového klubu nebo ven do parku, popovídá si se známými, zahraje si několik oddychových partií, odpočine si a uvolní se. Získá-li přitom špetku slávy nebo potlesk okolo stojících diváků, bude mu toto vše tou nejlepší odměnou.

Citujme výrok německého mistra v šachu, doktora Farrasche: „Cožpak existuje na světě něco důležitějšího, než jsou šachy?“ Řekli bychom, že je to výrok absurdní, který nepřežije následující televizní reklamu, ale je tomu skutečně tak? Může nám na tuto otázku někdo dostatečně vhodně odpovědět? Odpovíme si sami, a to historií.

3. HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

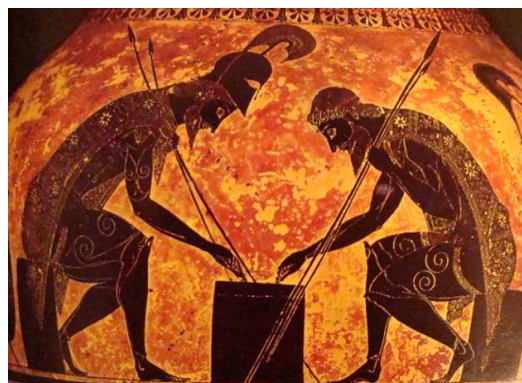
Jakým způsobem a z jakých pramenů se vůbec o šachové hře dozvídáme? Je nesporné, že šachová hra často měnila svou podobu, sehrávala různé úlohy, vyvíjela se, proměňovala, až vykryštovala do výsledné podoby současné. Historií o původu této hry se zabývaly různé teoretické práce. Počátky šachu totiž zahaluje doba temna. Proto si spíše než historie budeme všimati

významu šachové hry v různých obdobích. Na počátku můžeme polemizovat, zdali máme jinou, stejně složitou, staletími vybroušenou a na tak jasných a pevně daných pravidlech založenou hru, která dosáhla v průběhu staletí tak vysoké úrovně, že se dokonce přeměnila do podoby profesionálního sportu. Tato polemika před nás staví základní otázku, můžeme vypátrat, kdo byl autorem této

¹⁰ Karel Čapek (1890 – 1938), český prozaik, dramatik, novinář, filmový libretista, básník a překladatel, literární, divadelní a výtvarný kritik, estetik a filozof.

hry? Tak jako se Kallimachovi¹¹ připisuje vynález korintské hlavice¹², můžeme někomu přiřknout vynález šachu? Odpověď je záporná. Nejsme totiž schopni s jistotou říci, kdo, kdy a kde přesně šachy vyrobil a proslavil. Na druhou stranu ale můžeme alespoň určit kulturní okruh, z jehož podhoubí se šachová hra vynořila a odkud se začala šířit do celého světa. Z historie se nám dochovalo mnoho pozůstatků a vyobrazení, která nám naznačují nebo alespoň připomínají počátky šachových partií. Tyto hmotné důkazy sahají až do velmi hluboké historie Orientu a Asie. Nacházíme je nejen v Egyptě¹³, ale i v Teheránu nebo Řecku.¹⁴ Právě Řecko, původní země bohů, byla po dlouhou dobu považována za zemi, jež šachy vymyslela a to díky jejich údajnému stvořiteli Palamedovi.¹⁵ Za další vynálezce byli dále označováni v průběhu času také Římané, Babylóňané i Indové¹⁶, ke kterým se dnes přiklání větší část moderních badatelů a archeologické nálezy. Pro nás je ale důležité zjištění, že ačkoli se šachová hra v různých proměnách dostávala do rozličných zemí, přičemž se v každé jedné dané zemi přizpůsobila jak po stránce umělecké, tak i po stránce výkladu pravidel, zůstávala její základní podstata neměnná. Přiřkli bychom-li autorství této hry jednomu jedinému národu, patrně

¹¹ Kallimachos z Kyrény (asi 305 př. n. l. – asi 240 př. n. l.) Dvorní básník Ptolemaiovců. Údajně byl také pověřen katalogizací Alexandrijské knihovny.

¹² Korintská hlavice utvořila stejnojmenný řád, po íónském a dóřském řádu třetí sloh klasické antické architektury. Hlavice korintského sloupu byla nejsložitější. Byla složena z akantových listů a tím i nejpropracovanější z těchto tří, přičemž symbolizovala bohatý a luxusní životní styl antického městského státu Korintu.

¹³ Nacházíme je především v hrobkách znázorňující Ramesse III. při šachům podobné hře. (Finkenzeller, r. 1998.)

¹⁴ Nacházíme vyobrazení na slavné Exekiově váze ze 6. st. př. n. l. zpodobňující Achillea a Aintu, jak údajně hrají hru v kostky.

¹⁵ Podle řecké báje byl vynálezcem šachové hry Palamedés, kterému jsou připisovány také další vynálezy - desítková soustava a písmo.

¹⁶ Někteří historikové tvrdí, že v Indii byla hra známa již v 15. století před naším letopočtem. Slavná historka o šachovnici se zrnky pšenice (rýže) se datuje tisíc let před naším letopočtem. Gižycki J., *Šachy všech dob a zemí*. Práce 1975, str. 9.

bychom lhali sami sobě. Šachová hra by jistě nepřežila, kdyby nezůstávala stále živá, perspektivní a oblíbená. Čas zde provedl selekci, jakou příroda provádí denně s různými živočišnými druhy. Rozšiřovala se nebo zkracovala, zůstávala stále živá, perspektivní a oblíbená. S určitostí můžeme totiž pouze potvrdit, že hra v šachy hráli určitě dříve Arabové s Peršany, než se vůbec dostala na evropský kontinent. Tímto způsobem můžeme kupříkladu doložit nezvratitelný vliv východního myšlení a umění na křesťanský svět v oblasti umělecké, kulturní a v našem případě herní, především v období středověku.

Dodnes vlastně zůstává otevřenou otázkou, kdo a jakým způsobem zanesl či přivezl šachy do Evropy. Že bychom snad přeci jen našli někoho konkrétního? Můžeme se pouze domnívat, že se snad touto hrou nakazil i sám Alexandr Veliký¹⁷, který v čele svého vojska táhl až na pomezí střední Indie, ve které byla hra ve veliké oblibě, nebo sám velký sultán Saladin.¹⁸ Jestliže by šachy nebyly hrou oblíbenou, proč by se tito vojevůdcové zajímali o její existenci. Odpovídáme si zdánlivě nesourodě. V šachu se neustále setkáváme s principem zdvojení, doplnění, ať už ve formě figurových dvojic při zachování stejných tvarových forem, nebo na bázi filozofické. Vždyť už jen příkladné rozdělení kamenů černý – bílý určuje, kdo, jakým způsobem a s jakými kameny bude hrát, kdo povede první tah a jakou výhodu získá. Vše je otázkou výběru, základních dispozic a schopností jedince, jeho intelektu, prvku náhody, logiky, která určuje správné i chybné tahy, rozděluje poražené i vítěze, stavící přitom proti sobě dvě individuality, dva různé světy, dvě inteligence, dvě protichůdné síly. Každý se snaží dovést svou hru do vítězného konce, ale vítězství není jen otázkou strategie spojené s taktikou, která byla těmto vojevůdcům vlastní, ale také soubor lidských faktorů zakořeněných hluboko v jejich osobnosti. V tomto smyslu se šachovnice stává polem, středem,

¹⁷ Alexandr Veliký (356 – 323 př. n. l.), rovněž známý jako Alexandr Makedonský, případně Alexandr III., rozšířil hranice své říše tažením do Persie a na indický subkontinent, díky čemuž se stal zřejmě největším a nejúspěšnějším vojevůdcem celé historie, který nepodleh v jediném střetnutí. V době své smrti ovládal většinu tehdejších Řekům známého světa.

¹⁸ Saladin (1138 – 1193 n. l.), také Saláh ad-dín Júsuf ibn Ajjúb, *ad-dín* je čestný titul, který v arabštině znamená soudce, byl kurdským muslimem a vojenským velitelem. Založil dynastii Ajjúbovců, která vládla v Egyptě a Sýrii. V roce 1187 zlomil moc křížáckých států ve Svaté zemi v bitvě u Hattínu a přinutil ke kapitulaci Jeruzalém. Později uzavřel s křesťanskými panovníky smlouvy, které umožňovaly poutníkům Svaté město navštěvovat. Pro svou statečnost a vojenskou zdatnost, jakož i ušlechtilost, je uznáván v křesťanských i muslimských zemích.

ve kterém se utkávají dvě lidské bytosti nad jednotlivými poli, souboj, ve kterém se každý snaží vyhrát. Je to souboj protikladů, souboj armád, které na sebe líčí pasti, kombinují, přetahují se a obsazují jednotlivá pole, aby tak získaly byt' jen minimální převahu nad soupeřem, ze které by vytěžily maximum, nebo aby se v zápalu boje jen pomyslně dotkly a na bitevním poli se absolutně minuly.

Zkusme si nyní položit otázku, jaký byl původní účel šachů a pochopili-li tuto hru velcí vojevůdcové správně? Znamenala vždy tato hra, tak jako dnes v profesionálním šachu, hru nervů napjatou do krajnosti? Cvičili se například touto hrou staří Egypťané v kombinaci nebo logice, strategii či matematice? Nebo hra sloužila jenom k zábavě? Odpověď na tyto otázky můžeme nalézt u Indů, u kterých jsme se dříve zmínili o hře v šachy. Prvotní podoba šachové hry však měla jinou podobu než dnes.¹⁹ Byla hrou kolektivní, ve smyslu více hráčů. Z této podoby se postupně transformovalo do podoby, ve které se střetávají už jen dva jedinci, přičemž prvek náhody zde mizí a nastupuje logika, rozum, strategie a pohotovost. Záznam o takovéto hře známe již ze 6. století n. l. od již zmíněných Peršanů.²⁰ Díky kultuře arabské i perské se hra, definitivně svým soubojem na šachovnici, znázorněním figur a přidělením odpovídajících funkcí, stala dokonalým obrazem války. Ostatně původ názvu neboli „shah“ patří do jazyka perského. Původně však Indové tuto hru hráli jako příležitostné zpestření, považovali ji za zábavu ve cvičení logickém, taktickém a duševním, šlo pouze o získání pozic, vzetí do zajetí, zatímco ve hře perské již šlo o dobovačnou a válečnickou napodobující hru. Proměna, jež se na šachovnici dějin odehrála, tedy byla značná.

Tímto jsme si nastínili původ šachů a jejich význam pro východní svět. Co ale znamenaly pro svět západní? Musíme si uvědomit, jaký byl vztah mezi

¹⁹ „Prašachy“ hráli čtyři hráči, a to na čtyřiašedesáti polích, avšak tahy se určovaly házením hracích kostek. Figury měly čtyři barvy: červenou, zelenou, žlutou a černou. Základní postavení figurek nám připadá cizí. Každý hráč měl osm figurek. Vedle krále to byl slon (ten odpovídá dnešnímu střelci), jezdec, věž (zobrazována někdy jako bojový vůz nebo jako loďka) a čtyři vojáci (pěšci). Podle toho, které číslo padlo při hodu čtyřplošnou, tyčce podobnou kostkou, provedl tah král nebo jeden z pěšců, slon, jezdec nebo věž. Cílem hry bylo obsadit trůn soupeřova krále. Dva hráči hráli společně. Vítězem se stal ten, kdo měl dva krále, nebo dokonce získal všechny čtyři krále.

²⁰ Prohlášení šach mat pochází původně z perského „shah“ „mat“. Volně přeloženo bezbranný, nebránící se král.

kulturami, východu a západu, popřípadě jakým způsobem tyto kultury komunikovaly, kde a jak se střetávaly a ovlivňovaly. Arabský svět se setkával s evropským nejen na poli válečném²¹, ale i obchodním. Hlavně v oblastech Byzance, Iberského poloostrova, Španělska a Sicílie byl tento vliv nejsilnější. Vzájemné kulturní ovlivnění jdoucí ruku v ruce s přejímáním náboženských vzorů, způsobu života, uměleckého řemesla či osobní hygieny, šlo současně spolu s vědou a uměním.²² Díky této symbióze můžeme nacházet první zmínky o šachových soupravách především v období středověku ve Španělsku.²³ Dalo by se říci, že hra v šachy byla jedním z typických produktů arabského světa, který křesťanská společnost převzala. Šachy přicházely do Evropy trojí cestou, a to již zmiňovanou cestou byzantskou, sicilskou a španělskou. Právě přes Iberský poloostrov se šachy dostaly až ke Karlu Velikému²⁴ a údajně měli znalost šachové hry na svých cestách okolo roku 1000 n. l. šířit i Vikingové.

Jestliže jsme představili šachovou hru jako produkt přicházející z Arabského světa, vyvstává zde otázka, jak mohla tehdejší společnost tuto hru přijmout, zvláště pak jde-li o hru nevěřících, dílo, které prošlo rukama nepřítelů, bezbožného národa²⁵, proti kterému se vedly desetiletí nelítostné boje a pro

²¹ Viz sedm křížových výprav.

²² Jako důkaz rozšiřující se oblíbenosti šachové hry mohou posloužit vyobrazení šachových figur a šachovnicového ornamentu například na rodových erbech.

²³ Španělsko a Itálie se totiž na sklonku středověku a počátku novověku, tedy na přelomu 15. a 16. století, staly prvními velmocemi evropského šachu.

²⁴ Karel Veliký (748 – 814 n. l.) byl synem majordoma a pozdějšího franského krále Pipina III. Krátkého a Bertrady, dcery hraběte Heriberta z Laonu. Proslul nejen jako válečník a dobyvatel, ale také jako významný vládce a zákonodárce. V Cáchách založil dvorskou školu. Na svůj dvůr povolával významné učence např. Alkuina z Yorku, Pavla Diakona, Petra z Pisy, Angilberta a Einharta.

²⁵ Křesťané věří pouze v jediného boha Ježíše Krista (pravděpodobně mezi roky 7 a 4 př. n. l. – mezi roky 29 a 33 n. l.), známý také jako Ježíš Nazaretský či Ježíš z Nazareta, a Bibli svatou. Zatímco „Ježíš“ je hebrejské vlastní jméno, slovo „Kristus“ je řeckého původu a znamená „pomazaný“, „spasitel“, „mesias“, „Bohem vyvolený král“. Křesťané považují Ježíše Krista za Spasitele a vtělení Boha, muslimové jej považují za jednoho z největších proroků. Od data, které jakožto datum jeho narození vypočetl mnich Dionysius Exiguus (který se však při výpočtu dopustil několika chyb), je tradičně odvozován dnes používaný křesťanský letopočet.

Protichůdná víra islám, tedy muslimská část světa, upírá svou víru ve svého proroka Muhannada, jeho učení a víru zapsanou v knize Korán. Muslimové nevěří, že byl ukřižován, nebo že by po své smrti byl vzkříšen, a odmítají, že by mohl být Božím synem. Toto tvrzení naopak považují za rouhání proti jedinství a jedinečnosti Boží definované v Mekkánské sůře *Upřímnost víry*. Ježíš (arabsky Isá) je pro muslimy jedním ze čtyř velkých proroků (Abrahám, Jákob, Mojžíš, Ježíš), kteří předcházeli poslednímu a největšímu Poslu Božímu, Muhammadovi (570 – 632),

kterého padla některá království středověké Evropy. Vzpomeňme jen na křížové výpravy. Jak mohla být tato hra z tak diametrálně odlišného světa, který tolikrát ohrožoval i pokořil samotné hranice Evropy, přejata? Odpověď je snad až komická a pro některé zdá se být až nepřijatelná, ale zato pravdivá. Než si ale odpovíme, můžeme si zodpovědět, kdo mohl šachy hrát a komu mohla být tato hra dostupná.

Šachy jako ucelený umělecky zpracovaný soubor, tedy velice precizní práce, většinou ze slonoviny nebo drahých kovů²⁶, často v sametových pouzdrech vyráběná díla na zakázku, s jemností a grácií figur i hracích desek, byla velice cenným darem²⁷ nebo dokonce i věnem. Abychom si zodpověděli již položenou otázku, proč byla šachová hra přejata, musíme si odpovědět: šachy byly výsadní hrou královskou, královského dvora, rytířů a později šlechticů. Co mohlo spojit a vyžádat si takovou pozornost, jaké se šachy těšily? Odpověď je banální, spojovala je touha zahnat nudu. Na šachy se právě ve středověku pohlíželo spíše jako na zábavu, která měla doplňovat rytířská klání, zápasy a lovy, přičemž měla zároveň rozvíjet druhou stránku rytířovy osobnosti, stránku duševní. Důležitými prvky předurčující někoho k šachové hře však byly peníze a čas.

Všeobecně můžeme konstatovat, že ten, kdo disponoval těmito veličinami, se šachu mohl pohodlně věnovat. Přesto ideál středověkého rytíře, jako zosobnění ctnosti, ryzího charakteru, odvahy, čestnosti, obránce chudých, bojujícího proti bezpráví a hájícího křesťanské ideály nám těžko koresponduje s hrou, ve které šlo velmi často o hazard, peníze a čest. Dnes je u hráčů finanční otázka poněkud irelevantní, ale přesto, řekněme si upřímně, kdo pojede na šachové utkání do Peru, jestliže nebude mít prostředky? Představa rytířů jako šachistů se nám tedy zdá poněkud zvláštní. Spíše bychom uvěřili tvrzení, že šachisté pocházeli ze sféry duchovní²⁸ nebo nové vycházející vrstvy na pomezí středověku a novověku²⁹,

prorokovi a zakladateli islámu. Islám je jedním ze tří nejrozšířenějších monoteistických náboženství světa. Muhammad přichází na svět někdy v roce 570 n. l. ve městě Mekka v jižní Arábii (v dnešním Hidžázu v Saudské Arábii) jako příslušník rodu Hášim kmene Kurajšovců.

²⁶ Zlato, stříbro, platina.

²⁷ Šachovou soupravu dokonce dostal darem i český král Jan Lucemburský (1310 – 1346).

²⁸ Autorství pojednání o šachové hře můžeme přiřknout i papeži Inocenci III. (1161 – 1216). Nejdůležitější literární dílo tohoto druhu pochází však od dominikána Jacoba de Cessolis.

měšťanstva. Přesto bychom si jistě dokázali představit některého z reprezentantů českých králů, například Přemysla Otakara II.³⁰ či Karla IV.³¹, jak hrají po večerech šachy, kdyby jen nedávali přednost radovánkám turnajů, ze kterých si často odnášeli polámané kosti. A že čeští králové tuto hru znali, nám pomáhá doložit v českém prostředí i kniha Tomáše Štítného³². Nechce se nám ani věřit, že by „otec vlasti“ šachovou hru nehrál, nebo že by za svého působení v Itálii či Francii tuto hru ani neviděl. Ostatně právě Karla IV. bychom se nám zachtělo přirovnat ke králi, který ovládl šachovnici politického dění 14. století a který udělal z českých zemí pevný střed na šachovnici Evropy. Moderní šachisté by tento střed nazvali pěšecným krytem, ale hra Karlových následovníků jeho snahy učinit z českých zemí srdce Evropy zremizovala, nechceme-li říci, že patovala po Bílé hoře. Krásný příklad o existenci šachů také můžeme nalézt ve spojení středověkého rytířského eposu, dobrodružství a milostné tematiky, vystihující postavení šachu v tehdejší společnosti. Jedná se o mnohokrát citovaný příběh rytířské dvorské epiky Tristram a Izalda.³³ Další, středověku milá a velmi poučná literatura, zvaná traktáty³⁴, se šachovými partiemi také zabývala. Tyto traktáty často pouze nastiňovaly téma v nich obsáhlé, ale spíše unikaly do světa symbolů, alegorií, přirovnání, jejichž pravý smysl se zdá být dnes velice chaotický, zdánlivě

Francouz, který na sklonku 13. století napsal knihu s moralizujícím nádechem, v níž úvahy o šachu jsou příležitostí k sentencím o zvycích, morálce, společnosti, náboženství i politice. Pro Cessolise jsou sice šachy vzorem spořádaného života společnosti, jinak však pravidla hry také kazatelsky komentuje. Viz Gižycki J., *Šachy všech dob a zemí*. Práce, Praha 1975, str. 25.

²⁹ Přelom 15. a 16. století.

³⁰ Přemysl Otakar II., řečený král železný a zlatý (1233 – 1278), byl pátým českým králem z rodu Přemyslovců (korunován 1261), druhorozeným synem krále Václava I. a Kunhuty Štaufské.

³¹ Karel IV. (14. května 1316 – 29. listopadu 1378 Praha) byl jedenáctý český král (jako Karel I. – 1346–1378), lombardský král (1355), římský král (1346–1355) a císař (1355–1378), arelatský král (1365) a hrabě lucemburský (1346 – 1353) z dynastie Lucemburků.

³² Tomáš Štítný ze Štítného (1333 – 1401 a 1409) byl český šlechtic, spisovatel, církevní reformátor, překladatel a kazatel. Byl autorem knihy s moralizujícím námětem středověké společnosti s názvem „*Knížky o hře šachové*“.

³³ Podle tohoto příběhu již mnohými autory citovanému, se Tristram jednoho večera tak velice oddá hře v šachy, že naprosto zapomene na okolní svět a protože je na lodi, na kterou byl pozván za účelem herní partie, je unesen na širé moře, aniž by si tento fakt uvědomoval.

³⁴ Traktát (z lat. *trahere* – táhnout nebo *trakare* – pojednávat) označuje pojednání jakožto literární žánr. Literárního žánru traktátu se užívá především k šíření náboženských nebo politických idejí. Traktát se snaží většinou pojednat vcelku a přehledně zvolené téma či nějakou oblast lidského poznání – obecně si neklade nároky na velkou originalitu.

nesouvisející, ale v kombinaci a myšlení středověkých autorů nepostradatelný. Právě autoři traktátů si se zálibou jim vlastní přisvojovali právo tyto prvky náležitě kombinovat, spojovat dohromady zdánlivě nespojitelné a neslučitelné, přičemž vytvářeli spisy o šachu, ve kterých se kázalo o morálce a spisy o morálce, ve kterých se hrály šachy. Kromě těchto děl a spisů dvorské epiky se o šíření šachové hry zasloužil i vynález knihtisku.³⁵ Tato metoda totiž umožnila dosud v šachu něco nevídaného. Dokázala zaznamenat odehrané partie a vytisknout pravidla. Tak byl vynalezen způsob, jakým se šachové umění začalo obrovským tempem šířit do celého světa. Na počátku renesance se šachová hra postupně zakořeňovala do nové vrstvy měšťanstva, které si navyklo kopírovat dobré i zlé návyky od šlechty, protože si vytvářelo poprvé svou vlastní identitu a snažilo se někomu alespoň připodobnit, takže přisvojení si šachové hry bylo jen automatickým důsledkem vývoje. Obrovský rozmach šachové hry pomohly také utvářet především politické a kulturní aspekty doby.

Zkusme si položit otázku další, jak se k šíření této hry stavělo duchovenstvo? Je známo, že některé řády v čele s cisterciáky preferujícími duchovní cvičení a asketismus šachy rezolutně odmítaly. Viděli v nich totiž zdroj hříchu a marnění času, zatímco jiné řády, například benediktinské, je naopak preferovaly coby učení logice, matematice i astronomii stejně tak jako zkvalitnění duševního cvičení. Šachy tak byly postaveny do velice svízelné situace. Staly se velice oblíbené, ale zároveň oficiálně církví zakázané a proměnily se ve dvou-sečnou zbraň. Všichni asi známe rčení, že zakázané ovoce nejvíc chutná. Středověk vystavil šachovou hru zatěžkávací zkoušce, kterou zdárně prošla až do

³⁵ Knih tisk je způsob mechanického rozmnožování textu nebo obrazu vytvářející identické kopie tiskem z výšky. Počátky jeho masového používání k tisku knih spadají na přelom let 1447 – 1448 a jsou spojeny s osobou Johanna Gutenberga. Vynález spočíval ve zdokonalení procesu sazby skládané ze sériově odlévaných tiskařských liter. Po polovině 15. století se knihtisk rychle rozšířil po Evropě a následně do celého světa.

novověku.³⁶ Na počátku nové doby, renesance³⁷, kultury ducha „cultura animi“³⁸, vzniká nové pojetí člověka jako všeznalce, vzdělance i sportovce, intelektuála i lovce. Zkrátka a dobře společnost si dala za úkol vytvořit jedince všestranného, na kterého byly kladeny ty nejvyšší nároky včetně společenské zábavy, do které hra v šachy patřila. Vždy však pro člověka renesančního typu byla přednější gramatika, rétorika, hudba, umění, tanec a poezie, než šachová hra. Hra v šachy byla opět pouze pouhým zpestřením konaných plesů a **salónků** tak, jako ve středověku. Nepatřila do souboru schopností, které musel člověk pro život ve společnosti 16. století nezbytně ovládat, nebo které společnost nezbytně vyžadovala. Tato schopnost, hrát šachy, byla jakousi nadstavbou, zpestřením, dokonce bychom mohli říci i uměním. I v renesanci, která umožnila obrovský rozvoj potencialit jedince, zaznamenala doslova „boom“ v oblasti vědecké, cestovního ruchu a vzdělávání, dokázala šachová hra obstát. Přežila díky své flexibilitě, přizpůsobivosti, náročnosti, často byla pro obyčejného člověka něčím nadpozemským, jen a pouze vysněnou modlou, tajemnou zahradou, dveřmi do neznáma, cestou, která sice začíná mramorovými sloupy, ale vzápětí se hroučí do bláta a špíny, stává se brodem, který vypadá, jako byste jej mohli přejít bosou nohou, ale zatím se v něm utopíte. Tato hra má totiž neuvěřitelnou vlastnost – přežít. Díky tomu, že začala a dokázala vždy oslovovat široký okruh společnosti, dostala se do obecného povědomí, ale nikdy nezasahovala nebo nenarušovala chod dějin. Zachovala si svůj statut hry spíše pro zpestření a zábavu. Uchovala si tak zcela svoji autonomii i určitou intimitu a pro některé jedince se dokonce stala životním cílem či prostředkem k výdělku. Vždyť když si uvědomíme, jakou hru dnes hrajeme, že se při jejím hraní vlastně stáváme součástí historie, pokračujeme

³⁶ V zemích ovládaných křesťanskými panovníky byla šachová hra velice dlouho zakazována, protože se často brala jen jako záminka k pořádání karbanu a hazardu. Když v roce 1128 sestavoval svatý Bernard řeholní řád pro templáře, vyzýval je: „aby si ošklivili šachy stejně jako kostky.“ Francouzský biskup Odon z 12. století zase zakazuje klerikům mít v celách šachy nebo Ludvík IX. Svatý pod nátlakem církve vydal v roce 1254 nařízení „zakazující hrát šachy jako hru neužitečnou a nudnou“, přestože je sám velice rád hrával.

³⁷ Renesance se zformovala ve 14. století jako životní styl a kultura vyjadřující názory podnikavého severoitalského měšťanstva, které stály ve výrazném protikladu k dosavad panujícím středověkým poměrům. Tento pojem označuje také období uměleckého rozkvětu, jímž prošla severoitalská města od konce 13. století do 16. století. V 1. polovině 16. století vyústila renesance v myšlenkově ne tak převratný manýrismus.

³⁸ Jako cultura animi Cicero přeložil Platónskou EPIMELEIA TÉS PSYCHÉS, starost čili péči o duši. Tak totiž Platón určuje vlastní poslání a úkol člověka: starat se, pečovat nejen o živobytí a o život, ale i o to, co život nějak přesahuje, nesmrtelnou duši. Viz Sokol J., *Civilizace a kultura*, Praha 2002.

v díle, které začaly již generace daleko před námi, můžeme mít povznášející pocit. Na šachovou hru by se výborně hodilo známé filozofické rčení „Panta rhei“³⁹ a spolu s řekou a časem plynou i šachy.

Uchování této hry pro další generace napovídá i samotný její charakter. Šachy v sobě totiž spojují dynamiku, strategii, taktiku, zůstávají hrou otevřenou, ve které až do poslední chvíle nevíte, přestože jste hráli celou dobu s jasnou převahou, zda se vám podaří vyhrát. Hrou, v níž porázejí staří a zkušené mladé a nezkušené, ale i naopak, hrou ve významu slova hrát si a v neposlední řadě hrou, která si i přes nespočetné rozборы jednotlivých partií, nepřeborné množství teoretických zpracování a své stáří, zachovává statut dynamiky, hry mladé a nevyzpytatelné, která nás neustále překvapuje něčím novým a jejíž možnosti ještě zdaleka nebyly vyčerpány.

Je-li pro nás tato hra takovým přínosem, dá se říci, že v sobě obsahuje nějaký prvek společenské hodnoty? Použijeme-li slovo hodnota, míníme tím snad cenu figury, hodnotu celé sady nebo snad hodnotu rozehrané partie? Mohlo by být, ale není. Hodnotou v tomto smyslu slova zamýšlíme působení hry na člověka jako jedince. Co nám tedy šachová hra může nabídnout, jakým způsobem na nás působí a jak ovlivňuje náš volný čas? Zkusme o tom popřemýšlet. Beze sporu přejdeme konstatování, že jsou šachy plné zkušeností nasbíraných mnoha generacemi před námi, plné možností a intelektuálního bohatství. Mohou nás naučit píli, trpělivosti, předvídání, fantazii, strategii, taktice, schopnosti kombinace, citu pro hru, správné zhodnocení situace, logiky, předvídavosti a v neposlední řadě soustředění a soutěživosti. Právě předposlední zmiňovaná schopnost soustředit se je velmi často zanedbávána. Obvykle vidíme člověka, jehož pozornost odvádí od partie různé maličkosti. Jistě, řekneme si, jde přeci jen o zábavu, jenže na základě této nepozornosti začne hráč dělat chyby a to nám již moc zábavné nepřipadá. Co by se asi stalo, kdyby lidé chyby nedělali? Šachová hra by nemohla existovat, protože by nikdo nevyhrál, hra by ztratila smysl. Tuto myšlenku podporuje i následující výrok „Na šachovnici přece nebojují šachové figury, ale lidé. I

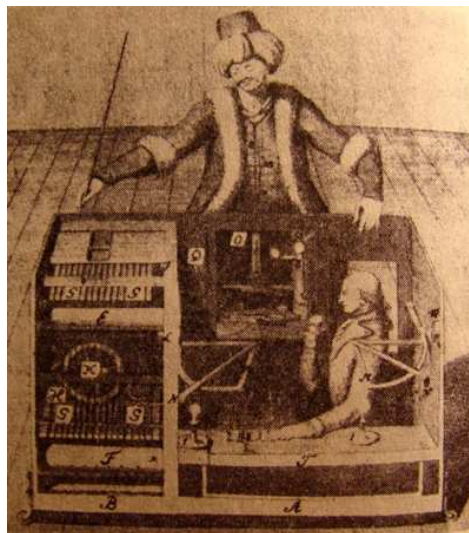
³⁹ Tento citát pronesl původně Herakleitos z Efesu (540 př. n. l), řecký filozof. V překladu znamená „Řeka plyne.“

v životě nastávají docela výjimečné situace, v nichž existuje jen jedna jediná možnost, nejlepší, nejrozměšnější.“⁴⁰ Každý by hrál ideálně, správně, ale bylo by zaručeno i po této ideální hře vítězství? Chyba jako taková se v šachové hře stává jejím základním kamenem. Můžeme také podotknout, že člověk, který by chybu nikdy neudělal, se ještě nikdy nenarodil. Je ale možné vyhnout se některým velkým chybám? Co nás k nim předurčuje? Uvědomme si, že celou hru od prvního tahu po závěrečný mat ovlivňují náš výkon nejrůznější faktory, jakými jsou vlastnosti, charakter, povaha člověka. Jak píše ve své knize Jiří Veselý: „Ukaž mi, co hraješ a já ti řeknu, kdo jsi.“⁴¹ Každá lidská bytost je jedinečná, odlišná, diferencuje se od ostatních už svou genetickou výbavou, pudy, logickým i abstraktním myšlením, je individuální a nenahraditelná. Jako takové jí přísluší právo hrát podle vlastní představy, to znamená takovým způsobem, který danému jedinci nejlépe vyhovuje. Někdo potřebuje hrát svoji hru rychle, jiní pomalu, další si ke hře pouští desky svého oblíbeného autora a další jakýkoli hluk nesnáší. V dřívějších dobách bylo například běžné utkání dvou hráčů o délce deseti až dvanácti hodin nebo dokonce několika dnů. V tehdejších pravidlech totiž nebyly pevně zakotveny časové limity. Tak se mohlo stát, že člověk nad jedním tahem přemýšlel i dvě hodiny, což protihráče naprosto vyvádělo z míry a šel se třeba najíst nebo partii vzdal. Nebudeme ale rozebírat pravidla, o nichž byla napsána

⁴⁰ Citát od Emanuela Laskera (1868 – 1941) v knize Veselý J., Praha 1987, str. 14. Lasker byl německý šachista a matematik, mistr světa v šachu v letech 1894 – 1921. Je považován za prvního velkého šachového psychologa – pečlivě zkoumal své soupeře a snažil se proti nim využít jejich slabostí. Často dělal úmyslně slabé a sporné tahy, aby „zkalil vodu“ a přivedl své soupeře do nepřehledné pozice, která jim nevyhovovala. Mnoho jeho soupeřů, kteří šachovou psychologii neuznávali (a tudíž byli ideálním materiálem pro její použití), na jeho úspěchy v těchto – podle nich prohraných – partiích žehrali a říkali, že má naprosto nehorázné a nezasloužené štěstí. V tom se Lasker velmi podobá pozdějšímu mistru světa v šachu Michailu Talovi.

⁴¹ Výrok Veselého J., tamtéž.

řada knih.⁴² Nyní se podíváme, zdali nám v naší hře může napomoci intuice, stejně jako výtvarníkovi. Jaký je význam slova intuice by nám zajisté byli ochotni vysvětlit ti, kteří se tímto pojmem zabývali do detailu⁴³, protože tento pojem hraničí s psychologií. Pro naši představu postačí, vysvětlíme-li si intuici jako specifický, svérázný způsob myšlení uplatňující se v našem myšlenkovém proudu, a to ve formě vědomé i nevědomé. Představme si na hracím poli situaci, ve které se zdá, že soupeř obětuje jeden svůj kámen, aniž by tím zdánlivě něco získal. A tu se o slovo přihlásí právě intuice.⁴⁴ Jakýmsi podvědomým hlasem nám sděluje, že sebrání této figury je vlastně pastí, ve které se samotní ocitneme za několik tahů. Můžeme tedy říci, že zde jde o proces, který se vyznačuje a uplatňuje v situacích, ve kterých selhávají logické a myšlenkové operace. Právě tato intuice, toto fluidum, tušení, tento zvláštní duševní vztah zapříčiněný danou situací často správně odhadne, jak se má člověk zachovat, jak táhnout a jak vyhrát.

⁴² Pravidla šachu, Olympia, Praha 1986.

⁴³ Viz Carl Gustav Jung (1875 – 1961), Alfred Adler (1870 – 1937), rakouský lékař a psycholog, zakladatel školy individuální psychologie.

⁴⁴ Intuice je duchovní schopnost, která nevysvětluje proč, ale jen ukazuje výslednou odpověď. Intuice člověku sděluje, co má udělat, nikdy mu ale neříká, proč tak má jednat. Používá k zhodnocení, pro vědomí, neznámé veličiny a je závislá na duchovní čistotě, či přirozeném nadání subjektu a vlivu dalších podvědomých „hlasů“, jejichž rozeznání je zase závislé na subjektu a jeho zkušenostech s touto oblastí. Je tu určitá podobnost s vědomými a reflexními nevědomými pohyby. Je možné vést pohyb vědomě anebo jako reflexi na podnět. Intuice je druhem reflexe, neboli zpětné reakce na podnět. Tento podnět může být životní situace, otázka položená do nitra, nebo podnět z vnějšího zdroje. Při představě myšlenky, jako určité vyindukované energie, je celý proces možno chápat jako vyslání energie o určitém kvantu, zpracované pravděpodobně mozkem (pokud je chápán se všemi potencionálními schopnostmi, neomezenými pouze na představu tkáně a pro něj zatím známými parametry a vlastnostmi) energeticky spolupracujícím s okolím a přijmutí výsledné odpovědi, jež je nazývána intuicí. Naproti tomu dedukce vyvozuje ze známých skutečností, je rovněž závislá na subjektu a jeho schopnostech užití dedukce, ale je v souvislosti s výchozími skutečnostmi přesná. Problém je širší a množství skutečností zahrnutých do procesu dedukce. Čím více parametrů, tím přesnější dedukce. Zvláště ve složitějších záležitostech je třeba počítat s veličinami skrytými, které mohou být vlivem vadných výchozích veličin, nebo nepředpokládaným vstupem veličin vyskytujících se velmi zřídka, v neposledním řadě veličinami se zanedbanými odchylkami, zvláště je-li jich takových použito více. Výchozí dedukce může být pak sice velmi přesná, ale s nepřesným výsledkem. Podobné je úskalí statistik.

Tímto specifickým způsobem se velice lišíme od dnešních, velice moderních a stále populárnějších počítačů nebo, jak je lidé dříve nazývali, šachových strojů.⁴⁵ Tyto čipové mozky, do kterých nejpřednější počítačové mágové naprogramovali ty nejúžasnější programy světa, zaplnili jejich disky tunami rozborů šachových partií, dali jim několik vnitřních okruhů, které nazvali mozek, aby tak počítače mohly přemýšlet a provádět miliony operací za vteřinu, tato chloubka 21. století s námi lidmi hraje šachové partie. Můžeme s takovouto konkurencí hrát a vyhrát? Máme vůbec začít hrát proti takovému soupeři? Nepředpokládáme přeci, že takovýto dokonalý stroj ve své hře někde udělá chybu. Na otázku má-li smysl hrát, nám mohou například odpovědět přední šachoví velmistři.⁴⁶ Mnoho z těchto vynikajících šachistů s počítači vyhrálo, někteří remizovali a několik jich bylo poraženo. Nás ale nebude zajímat systém, ale druhá stránka šachové hry, a to lidskost. Chceme-li totiž, můžeme každý počítač dojit vypnout, restartovat, kliknout si myší na novou hru, jestliže se nám ta první nepovedla, vrátit se o tah zpět, nebo si dokonce se svým soupeřem, počítačem, vyměnit strany. Pociťujeme při těchto úkonech vůbec něco? Cítíme na sobě soupeřův pohled, který nám říká, proč nehraješ dále a lépe? Nic takového. Je to jenom hra, které se můžeme okamžitě zbavit. Můžeme se ale zbavit svého živého soupeře? Je to stejná hra, stejný pocit nebo zážitek, jako když sedíme u jednoho stolu s živou lidskou bytostí? Svého protihráče přeci nemůžeme vypnout jako baterku, nařídit mu, aby přestal myslet, nebo aby vrátil svoji figurku o jeden tah zpět či ho poslat pryč. Tady proti sobě totiž sedí dvě lidské bytosti, můžeme cítit jejich vzájemnou touhu vyhrát, jejich pohledy, kterými nás sledují, aby snad našli nějakou skulinku na našem výrazu, zaváhání, slabost, jistotu nebo chybu. Co všechno dokáží říci oči a řeč lidského těla! Tím vším se stává hra zajímavější, napínavější, zkoumavější a nebezpečnější. Soupeř vidí každý náš krok, slyší náš dech a někdy se nám zdá, jako by slyšel i naše myšlenky. Je to utkání tváří v tvář, svého protivníka se můžeme lehce dotknout a vidíme jej dokonce tak blízko, jak bychom možná ani vidět nechtěli. Všechny tyto aspekty působí podvědomě na naši hru, dělají z ní hru lidskou, ne mechanickou.

⁴⁵ Šachový stroj byl sestaven v roce 1770 Wolfgangem von Kampelenem, který byl členem dvora Marie Terezie. Strojem zde byla míněna hrací skříň, do níž byl usazen hráč malého vzrůstu, aby tak mohl za pomoci táhel a pák posunovat hrací kameny na horní straně stolu. Proslavil se i dalšími díly, příkladně strojem pro slepce.

⁴⁶ Boris Spasskij, Anatolij Karpov a jiní.

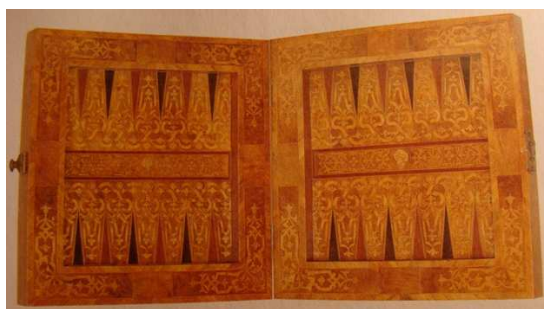
Nechtěl bych tyto stroje 21. století zavrňovat, mají jistě i kladné stránky, pouze jsem chtěl upozornit na slabiny, jenž tyto stroje mají. Tak například ve vztahu k dětem jsou dnes počítače ve veliké oblibě. Vezměme si názorný příklad, jeden z nejmarkantnějších, a to dětskou četbu. Sami bychom dokázali spočítat na prstech jedné ruky, kolik dětí dnes na školách čte a v beznaději bychom se utopili, kdybychom chtěli spočítat, kolik jich hraje na počítači. Mnoho z nich přitom stráví na počítači až pět hodin denně. Jistě, mnoho z nás může říci, že na internetu dokážeme vyhledat více informací a rychleji, než abychom se museli trmácet hromadnou dopravou do knihovny. Ale je tomu tak? Je známo, jak rády děti zjednodušují. Z těchto moderních médií si stahují často jen úryvky, mají povrchní znalosti a o četbě nemůže být ani řeč. Klademe si tedy otázku, o co tímto zjednodušeným a zrychleným vyhledáváním informací přicházíme? Odpověď je kupodivu stejná jako v šachové hře. Přicházíme totiž o kontakt. Nerozvíjíme svoji fantazii ani uvažování a otupujeme své smysly. Opíjíme se rohlíkem místo toho, abychom snědli mísu povidlových buchet a doufáme, že nám z toho nebude špatně. Jestliže děti čtou knihu z internetu nebo na internetu hrají šachy, znamená to pro nás dospělé ztrátu skvělých morálních a výchovných prostředků, ztrátu estetických vjemů našich dětí, vnímání krásy a etických principů. Počítačem vedenou šachovou hru bychom mohli jistě doporučit jako dobrý trénink, ale není lepší si zahrát s nějakým svým kamarádem? Budou-li někdy počítače schopny všechny tyto funkce nahradit, pak nebude ke hře potřeba člověka, neboť počítače mohou hrát samy se sebou.

4. VLASTNÍ HRA

Pojďme se nyní podívat na hru samotnou a její části. Podíváme-li se na šachovou hru jako celek, představuje se nám při prvním pohledu jako soustava hracích kamenů a figur na barevných polích. Vyznačuje se svébytným charakterem, přičemž svým individuálním pojetím k nám hovoří skrze své formy. Hra jako taková vznikala, ve smyslu její výroby, až do počátku 16. století v okruzích vladařských, nebo dnes bychom uvedli společensky významnějších. Byla brána jako zábava lidí uplatňující svou moc ne-li prakticky, tak alespoň teoreticky na šachovnici, neboť právě tady každý měl svou armádu a mohl pokořit

či porazit svého soupeře. I po stránce materiální byla šachová hra vytvářena s přihlédnutím na charakter společenského prostředí. Vyrůstala v okruhu nejmocnějších a jako takové ji byla věnována náležitá pozornost. K tomu, aby šachová partie mohla vůbec existovat, je třeba šachovnice a hracích kamenů – šachů. Dnes nevidíme nic zvláštního na tom, jestliže máme chuť, dojít si do prvního obchůdku, na který narazíme, šachy si zakoupit a začít hrát. Nebylo tomu tak vždy. Pojďme si ale ještě něco říci o šachovnici. Takto totiž nazýváme desku, na

které se šachová hra odehrává. Jistě poznáme, že jde o název ze hry odvozený. Co však tato deska představuje? V první řadě můžeme zprostředkovat její duchovní a intelektuální rozměr, který spočívá ve zhmotnění

samotné hry na hracím plánu rozděleného do jednotlivých polí. Co však na této hrací desce najdeme? Nacházíme na ní rozdělení na jednotlivá pole, úseky, je dvojrozměrným převedením trojrozměrné krajiny do interiérového prostředí, zprostředkováním a miniaturizováním geografických map a útvarů zjednodušených do sítě ve čtvercovém tvaru pomocí jakési kopírovací metody.⁴⁷ Nejde ale jen o pouhé zjednodušení reálné krajiny, hrací deska je zároveň středem pozornosti, energetickým polem, polem, ve kterém se střetávají nejrůznější materiální, duchovní i intelektuální síly, přičemž zůstává fyzickým vyjádřením našeho způsobu myšlení i uvažování. Klademe si opět otázku, můžeme-li i dnes v šachu najít originalitu? Kam se poděla jejich krása, jejich originalita, kde se potuluje duch přírodního materiálu, který rozzářil hrou barev neobyčejnou hrací desku zasazenou do vonícího dřeva? Podíváme-li se opět zpět do historie, zjistíme, jakou mělo jejich vlastnictví cenu a jakým způsobem s nimi jejich vlastníci zacházeli. Šachovou sadu tak, jako ji má dnes každý, dříve nemohl vlastnit jen tak někdo. A to z prostého důvodu – společenské hierarchie. Toto společenské postavení jdoucí ruku v ruce s potřebou volného času a peněz bylo pro šach naprosto určující. Pouze jedinec, který disponoval těmito třemi složkami,

⁴⁷ Metoda kreslířského výcviku v 19. století spočívající v přesném nanášení zobrazovaného do čtvercové sítě.

mohl se šachu plně věnovat. Finanční nároky na šachovou hru se promítaly již v použitém materiálu, ze kterého tyto vzácné soubory pocházely.⁴⁸ Opřeme-li se o archeologii, nacházíme mnoho důkazů především ve vykopávkách. Použitý materiál velmi záležel na zemi či kulturním okruhu, ze kterého šachy pocházely.

Prvotními materiály užitými pro výrobu šachů byly kámen a hlína. Později byly k jejich výrobě připojeny drahé materiály⁴⁹, ale především a nejvíce bylo užíváno dřevo, perleť a slonovina. Právě v těchto materiálních vyhotoveních se nám dochovalo mnoho šachových sestav, přestože by většina z nás mohla říci, že kámen i kov jsou materiály trvanlivějšími, jenže si musíme uvědomit, jak se s šachovými soupravami zacházelo. Často totiž nezáleželo na tom, jestli daný panovník či šlechtic šachy hrál nebo jimi opovrhoval, protože šachy byly často darem od protivníka nebo spojence a jako takové měly také náležitou cenu nejen materiální, ale i duchovní a politickou. Mohly také například sloužit jako zpečetění či navázání smlouvy nebo navázání komunikace. Bylo-li ale v těžkých obdobích třeba (hlad, válka, zadlužení), byla takováto drahocenná souprava zpeněžena nebo také roztavena či z ní byly vyláhány drahé kameny. Stejný osud také často postihl nádobí a liturgické předměty.⁵⁰ Šachové soupravy jako umělecky ztvárněné a esteticky vytríbené celky byly velmi často zdobeny náročnými technikami – intarzií⁵¹, inkrustací⁵², přihrádkovým emailem⁵³, drahými kovy či oblékány do pestrobarevných oblečků z drahých látek. Později se s vývojem doby začaly objevovat šachy z litiny, skla, umělé hmoty. Dnes můžeme vidět různé šachové soupravy, které se vyrábějí prakticky z jakéhokoli dostupného materiálu díky inovačním technologiím.

⁴⁸ Ukázky šachových zpodobnění na hliněném nádobí Sadeni, Teherán (3000 l. př. n. l.), figury a soupravy z Chulbuku (7. stol. n. l.), šachové soubory na španělských dvorech .

⁴⁹ Zlato, stříbro, platina, drahé kameny.

⁵⁰ Předměty sloužící k obřadním úkonům, liturgii, př. liturgické předměty v kostele – křtitelnice, kropenka, kalich apod.

⁵¹ Intarzie je technika spočívající ve vykládání dřeva dřevem, kdy do upraveného dřevěného základu jsou vkládány dřevěné destičky – dýhy, které se liší od základu barvou a texturou.

⁵² Technika vykládání kamenu kamenem nebo jiným materiálem.

⁵³ Přihrádkový email neboli cloisonné [čti klauzoné], též drátkový email, druh dekorativní emailové techniky, kdy barevná hmota vyplňuje prostory vzniklé přitavením drátků na povrch předmětu, barevné plochy jsou tak odděleny jemnou linkou.

5. BAREVNÉ USPOŘÁDÁNÍ

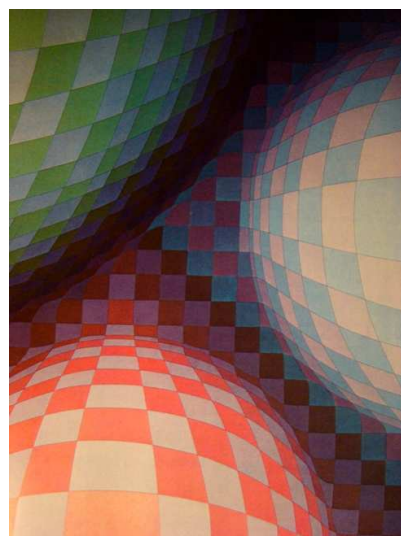
Podíváme-li se na barevné uspořádání šachů, jeví se nám velice různorodé. Každý jeden materiál, k jejich výrobě použitý, byl velice specifický, měl svou povrchovou texturu⁵⁴ a strukturu⁵⁵, která nebyla opakovatelná materiálu jinému. Proto nás zahlcuje nespočet barevných variací, ať už v provedení ve dřevu, keramice, kovech či jiných materiálech. Čeho bychom se mohli v této barevné změti chytout tak, jako se tonoucí stébla chytá, je válečnictví, ze kterého původně šachová hra vycházela. Bylo všeobecně známo už z čínské historie, že střetnou-li se na válečném poli dvě nebo více armád, nastává v jejich řadách po několika minutách chaos. V bitevní vřavě bychom tak mohli nic netušíce skolit i své přátele. Proto už v dobách před naším letopočtem, ale především v období středověku, dostala každá jednotka (symbolizovaná šachovou figurou) barevné označení, většinou však ještě s nějakým značením ve formě erbovního znamení majitele dané jednotky. Odtud také můžeme jasně odvozovat barevné rozvržení určené pro šachové figury, protože právě ony vytvářely, jak jsme naznačili již dříve, bojiště světa. Každá země disponovala různými válečnými způsoby a uměním, a proto také nacházíme šachové soupravy velice různorodé, různobarevné i tvarově odlišné.

V této souvislosti se jistě ptáte, byla-li i šachovnice rozdělena vždy na pole bílá a černá. Vždyť každá země, a je tomu tak, protože hrací deska měla být zminiaturizováním skutečného reálného světa, tedy převedením trojrozměrného objektu na dvojrozměrný obraz, byla každá jiná, každička se vyznačovala jiným charakterem. Postavením těchto barev, tedy černé a bílé vedle sebe, jako by chtěli umělci dosáhnout naprosto maximálního výrazu i kontrastu v běžném barevném spektru. Za tyto hranice již nelze jít dále. Ustanovit barevné řešení šachovnice v bílé a černé se však povedlo až teprve na přelomu pozdního středověku a renesance, kdy hra dosáhla veliké obliby mezi šlechtou, a to proto, aby se jasně rozlišila a diferencovala struktura hrací desky. Odkud se tato vysoce kontrastní barevnost vzala? Můžeme konstatovat, že se jako první vyvinula z materiálů, které

⁵⁴ Stavba, nakupení, složení. Charakteristický způsob, jakým je hmota uspořádána, vnitřní uspořádanost hmoty, př. buněk.

⁵⁵ Tkáň, pletivo, spojování, sled. Povrchová kvalita hmoty vzniklá přirozenou cestou. Textura je povrchovým vyzněním struktury.

byly při výrobě šachů potřebné. Ať už ve vykládání kovu kovem, dřeva dřevem nebo kombinaci jiných materiálů, vždy bylo zapotřebí jasně a srozumitelně rozlišit jednotlivá hrací pole. A tady nacházíme našeho zakopaného psa, protože právě v materiálu docházelo ke střídání světlých a tmavých ploch, což nám nejlépe dokládají šachové soupravy z ebenu⁵⁶ a slonoviny. Půjdeme-li do hloubky, můžeme najít v tomto barevném řešení i středověké rozdělení světa. Hluboký kontrast mezi černými a bílými poli mohl odrážet dualitu středověkého myšlení, víru stavící se proti ateismu, očištec proti nebi, zlo proti dobru, radost proti smutku a život proti smrti. V podstatě tak automaticky z materiálového a duchovního podvědomí vyplynulo základní barevné schéma hry, které se udrželo až do 21. století. Uvědomme si ale, že toto barevné řešení nemuselo a nemusí být pravidlem. Ve své knize *Letzte Schachlektionen* publikoval svůj výrok jeden z předních mistrů šachů José Raúl Capablanca: „Šachová hra slouží k tomu, aby nás osvěžila a zbavila na okamžik starostí denního života a umožnila nám na něj zapomenout.“ Již jsme se zmínili o Tristamovi, který se tak pohroužil do šachové hry, že ani nevnímal svůj únos. Tento výrok šachového mistra říká naprosto vše, přičemž vystihuje základní podstatu mé diplomové práce. V ní jsem se snažil splnit úkol, inspirován tímto výrokiem, vytvořit soustavu hracích kamenů odpovídající struktuře šachové hry pro použití ve volném čase, pro chvíle, kdy zapomínáme na starosti všedních dnů, sedneme si s přáteli na zahradu nebo do pohovky obývacího pokoje a tady nás šachová souprava, ať už tiše visící na zdi nebo rozložená na důstojném a intimním prostoru, tiše čeká na náš pokyn, aby se zatím staticky stojící a tvořící pouze kulisu, ale přitom vysílající k nám svoje signály, proměnila během několika vteřin v seskupení dynamické, rychlé a emocionální, stala se plochou měnící se v okamžiku v bojiště, střed dvou

⁵⁶ Tvrdé, těžké dřevo černé barvy s jemnou strukturou, z tropických stromů rodu tomel z čeledi ebenovitých. Hlavní druhy *Diospyros ebenum*, *Diospyros melanoxylon*, *Diospyros tessalaria* a *Diospyros dendo*. Eben se používá k výrobě nábytku, intarzií, částí hudebních nástrojů a v řezbářství.

intelektů, ale především a hlavně ve zdroj potěšení a zábavy otevírající svým hráčům dveře do jiného světa.

6. HRACÍ PLÁN

Pojďme se tedy na šachovnici samotnou podívat. Každá šachovnice se v základním postavení skládá celkově z šestnácti bílých a šestnácti černých kamenů. Osm bílých a osm černých hracích kamenů se nazývají pěšci.⁵⁷ Dalších osm hracích kamenů na každé jedné straně nese název figury. Šance pro oba hráče jsou na počátku hry vyrovnané. Každý má k dispozici na své straně stejný počet kamenů seřazených ve stejném sledu na první dvě řady šachovnice. Tyto řady nejsou chaotické, mají svá základní pravidla. Ve druhé a sedmé řadě vždy zaujímají své místo obranné valy pěšců, zatímco na první a osmé zastávají své místo figury. Všechny tyto kameny stojí na poli ohraničeném daným počtem čtverců, které se před námi otevírají a vybízejí nás k prvním tahům proti soupeři. Řekli bychom, že má tato šachovnice ještě nějaké hranice mimo rámeček čtverce, který oněch šedesát čtyři dlaždic tvoří? Někomu by se mohla zdát tato otázka nepodstatná, ale má svůj obrovský význam. Na šachovnicových deskách z měkkých materiálů⁵⁸, jež se dají skládat nebo aspoň překládat na dvě osově souměrné poloviny, se nacházejí v jejich středu bílá zesílená půlící čára, oddělující dvě armády a zároveň spojující hrací pole. Tuto pomyslnou magickou hranici, kterou běžně při hře ani nevnímáme, můžeme nazývat všelijak⁵⁹, ale její princip i význam je stále stejný. Ocitne-li se totiž některá z našich figur za touto hranicí, bude s ní nakládáno jako s nepřítelem, který nemá právo rušit klid druhé strany. Tímto jediným tahem se hráčům zrychluje tep, zvyšuje se napětí, můžeme očekávat útoky a pastě. Za tímto pomyslným dělítkem se pouštíme do dobrodružství, do bojů, ze kterých nikdy nevíme, vyjdeme-li se ctí či porážkou.

⁵⁷ Též nesoucí název Pijóni.

⁵⁸ Lepenka, papír, umělá hmota.

⁵⁹ Oddělovací plocha, rubikon, pomyslná hranice, magická hranice, útes a jiné.

7. CHARAKTERISTIKA HRACÍCH KAMENŮ

Přistupme nyní k charakteristice jednotlivých postav, které na šachovnici uvidíme.

7.1 KRÁL

Královská figura je nejdůležitější postavou na šachovnici vůbec. Tak jako stál na vrcholu moci kdysi faraon, diktátor, vůdce tlupy, který řídí, vede a ovládá své vojáky, tak v šachové hře stojí král a stejně jako kdysi panovníci ovládali svá vojska, vede to své do boje. Pro dobro věci lze říci, že tak jako si zachovali své realistické vlastnosti další figury této hry, se dostalo i králi tohoto privilegia. Někdo přeci musí vládnout a velet. Není armády bez vojevůdce a řeky bez vody. Co na tom, je-li jeho chod pomalý, nikam se rychleji nepřesune a musí se neustále střežit, jako oko v hlavě. Proč však máme obětovat ostatní figury pro dobro krále? Odpověď vyplývá z podstaty šachové hry - dát králi mat! Proto jej chráníme, i když se nevyznačuje obrovskou silou, spíše do našich řad přináší pocit bezpečí, jistoty, pýchy, klid a sebejistotu majestátu, je figurou hrdou, svrchovanou a moudrou, je centrem veškerého šachového dění. Vždyť právě na něm závisí bytí a nebytí, výhra či prohra. Položíme-li si otázku, zdali má k sobě král také figuru, která by jej doplňovala, odpovíme si, že ano, je jí dáma.

7.2 DÁMA

Podíváme-li se opět na šachovnici, stojí tato figura vedle té nejposvátnější, krále. Jako družka nebo milenka hájící své území ladně se pohybuje po celé ploše bojiště, ocitá se v jednom okamžiku na nepřátelské polovině, aby v okamžiku druhém opět hlídala trůn svého mužského protějšku. Dáma je v šachu figurou znázorňující jakési zdvojení, je Jakkylem i Hydem⁶⁰ ve smyslu spojení vlastností střelce a věže. Uvědomme si, že dáma je ve své podstatě kamenem dynamickým, rychlým, průbojným a nebezpečným, ale také dodávajícím naší hře pocit bezpečí,

⁶⁰ Hlavní postavy hororového příběhu Roberta Louise Stevensona (1850 – 1894), který je znám především svým dobrodružným pirátským románem *Ostrov pokladů* (1883, *Treasure Island*) a hororovým příběhem *Podivný případ doktora Jekylla a pana Hyda* (1886, *The Strange Case Of Dr. Jekyll And Mr. Hyde*) s motivem rozdělení osobnosti.

klid a důstojnost. Není přece nic strašnějšího, než vezme-li nám soupeř právě dámu! Podle některých šachistů je tento okamžik symbolem nenávratného konce. Proč pro nás bývá ztráta dámy tak nenahraditelná? Odpověď zaznamenáváme už v otázce – dáma je nenahraditelná. Přes veškerou svou moc i snažení se jí totiž žádná jiná figura, ať by se snažila sebevíc, není schopna vyrovnat, nedosahuje takové flexibility a neukrývá v sobě tolik vnitřní síly, odvahy ani pohyblivosti. Dáma je zároveň jedinou ženskou figurou na šachovnici. Proto si ji hráči střeží, jsou hrdi na její vlastnictví tak, jako je muž hrdý na nové auto, jsou pyšní, můžou-li právě dámou sebrat protihráči některou z figur. Jakým způsobem se ale dostala typicky ženská figura do ryze mužské společnosti? V čínské filosofii tvoří žena protiváhu muže, ve středověku se král neobejde bez královny, Adam má v Ráji svoji Evu. Ženský protějšek krále tak tedy vytváří protichůdný pól, který vytváří a zachovává rovnost a vyváženost, přičemž respektuje dualitu dalších dvojic figur rozprostřených na šachovnici. Dáma zjemňuje nuance naší hry, vnáší do ní šarm, eleganci, krásu, cit, ale i tvrdost, neústupnost, neohleduplnost a strach. Figuru dámy jsem se snažil koncipovat podle výše uvedených znaků a charakteristik. Je zřejmé, že by se měl tento kámen od ostatních lišit, měl by být jasně a zřetelně rozeznatelný.

Vycházejíc ze svého vlastního výtvarného pojetí, jsem tento kámen lehce naddimenzoval ve vertikální linii, podpořil tak její povýšeně pozvednutou hlavu a ještě markantněji tak zdůraznil vysokou korunu navozující důstojnost a klid.

7.3 JEZDEC

Pojďme se nyní podívat na další figuru, a to jezdce. Srovnáme-li ostatní figury s jezdcem, bude nám na první pohled zřejmá jejich určitá těžkopádnost, skoro bychom řekli podle vystižení jejich všeobecného názvu jako hracích kamenů, jejich kamennost. Žádný z ostatních kamenů nedokáže to, co jezdec, a to totiž přeskočit své vlastní figury. Ať jsou dáma či oba střelci na šachovnici sebepohyblivější, nedokáží překonat bariéru svých vlastních řad a mohou tak být uvěznění na počátku hry tak, jako naše věže. Co by nám na to řekla postava jezdce? Asi by se jen usmála. Vždyť tomuto kameni je skok „přes překážku“ samotnou podstatou, jež se zachovala z reálného zobrazení života, protože

opravdoví živí koně skutečně skákal přes překážky, mění rychle směr, jsou průbojní a dokáží nejednoho soupeře překvapit. Stejně kvality vykazuje figura jezdce v keramickém provedení. Na základě této syntézy reality s hrou dochází k ponechání charakteristik živých forem s formami převedenými do hry. Přesto se šachový jezdec od svého živého protějšku v něčem liší. Jeho hra se totiž vyznačuje speciálním chodem charakteristicky přirovnaným k písmenu „L“. Kámen se tak neposouvá jen o dvě pole dopředu, ale po tomto úkonu ještě prudce zabočí, aby si tak svůj manévra náležitě vychutnal. Figuru koně si s žádnou jinou nespletete. Je figurou nápadnou, zřetelnou a nezaměnitelnou.

7.4 VĚŽ

Další šachovou figurou, která nás bezesporu upoutá, je věž. Tato figura, neobyčejně silná a pohyblivá, však na počátku naší hry pouze nehybně stojí v rohu šachovnice, je absolutně opomenuta a čeká, aby mohla uvolnit svůj obrovský poziční potenciál. Věž má totiž za úkol to, co běžně dělávaly po celá dlouhá staletí lidského pokolení, a to zpevňovat, drtit, odrážet a bránit. Může zadržet soupeřovy kameny především v době jeho hlavního ofenzivního nástupu. Nesmíme se nechat tímto klamným manévrem mýlit. Tato figura totiž dokáže během velice krátké doby ze svého stoického klidu přejít do fáze útočné až lstivé. Např. v kombinaci tzv. „zdvojení věží“, kde jeden kámen kryje kámen druhý, můžeme nalézt velmi silný obranný i útočný aspekt. Bohužel, věže nemůžeme zapojit do své hry na začátku, ale až po delší časové ose. Během této doby, ve které věže stojí na místě, říkáme jí doba poziční, nemohou provést akt jim vlastní spočívající v tzv. „rošádě“.⁶¹ Hlavním úkolem věží je však jejich použití v závěru hry. Zde se u nich nejlépe uplatňuje jejich poziční síla i dominance, ve kterých mohou plně rozvinout svůj talent, neboť hrací pole již značně prořídlo a věžím se tak uvolnil manévrovací prostor. Figura věže na nás působí svým klidem, vyvážeností a velkou hmotností zprostředkovávající a dodávající nám klid, jistotu a pocit bezpečí.

⁶¹ Rošáda je speciální šachový tah, při kterém táhneme dvěma figurami najednou a to králem a věží. Tuto akci lze provést pouze v případě, že ani s jednou figurou dosud nebylo taženo a mezi králem a věží nestojí žádná jiná figura nebo kámen, přičemž si obě figury vymění pozice. Cílem rošády je přesunout krále na bezpečnější pozici na šachovnici.

7.5 STŘELEC

Další vysoce ceněnou dvojicí figur jsou střelci. Mnoho lidí si tuto dvojici velice oblíbilo jak pro jejich vlastnosti, tak pro jejich flexibilitu. Každá figura jezdce má totiž jednu zvláštnost. Ač formou i charakteristikou vypadají jako dvojčata, každý zastává na hrací ploše jinou úlohu. Vrtkavý vývoj šachové hry přisoudil každému z nich hájit pole jiné barvy a omezil jejich pohyb na diagonální. Pro nás toto rozdělení znamená v naší hře fakt, že, ač bychom sebevíce chtěli, nemůžeme se svými střelci vstoupit na pole jiné barvy, než na kterém stály při základním postavení. Jeden na poli bílém a druhý na černém poli. Můžeme také o střelcích mluvit, díky jejich blízkosti k nejdůležitějším figurám, dámě a králi, o střelci dámském a královském. Proč a jakým způsobem se střelci dostali tak blízko k těmto figurám, jak vysvětlit, že právě oni jsou v nejbližším postavení ke královské dvojici? Na tuto otázku odpovídá mnoho teoretických knih⁶², my však můžeme soudit pouze z jejich úlohy a charakteristiky. Tak například střelce poprvé v evropském měřítku použil Vilém Dobyvatel⁶³ a od té doby se zcela změnil způsob boje. S tím se musela společnost vypořádat. Nastoupil nový druh útoku, střelci, zahajující svou střelbu přípravou tak, jako si střelec buduje svou pozici na šachovnici. Často svým postavením střelci ohrožují i místa, kde se vůbec nenachází, a přesto na těchto místech působí jejich imaginární síly na dálku stejně tak, jako šípy lukostřelců zasahují nepřátele, aniž by je bylo

⁶² V různých zemích se vyvinuly rozličné teorie. Ve Francii nazývají střelce bláznem, který si vůči svému králi může všechno dovolit, přičemž je často zpodobňován s bláznovskou čapkou na hlavě. V Anglii jej zase nazývají biskupem, pro jeho církevní moc a uplatňování jeho pravomoci na dálku apod.

⁶³ Vilém I. Dobyvatel (cca 1028 – 1087). Na jaře roku 1051 obdržel Vilém důležité poselství od anglického krále Edwarda III. Vyznavače. Bezdětný Edward určil za svého nástupce na anglickém trůně právě svého normanského příbuzného Viléma (matka Edwarda Vyznavače byla sestrou Vilémova dědečka). Král Edward tak učinil navzdory velké nelibosti rodu Godwinsonů, kteří si rovněž činili nárok na trůn. Po smrti Eduarda Vyznavače v lednu 1066 vznesl tedy Vilém nárok na anglickou korunu. Spolu s ním však vznesl nárok i norský král Harald III. Na trůn ale nakonec usedl Edwardův švagr Harold II. Godwinson. V září 1066 se Vilém, ještě jako normanský vévoda, pokusil pouze s několika tisíci muži překročit kanál La Manche, aby se stal vládcem Anglie. Anglický trůn získal 25. prosince 1066 poté, co 14. října porazil v bitvě u Hastingsu vojsko posledního anglosaského krále Anglie Harolda II., který v této bitvě padl. Dobyť Anglie Normany mělo v jejích dějinách zásadní vliv. Došlo tak k nahrazení původně anglosaské kultury za normanskou (směsice vikingské a francouzské), dalším aspektem bylo zavedení francouzského způsobu feudalismu a v neposlední řadě tak byl položen základ britské říše, která později ovlivňovala prostřednictvím svých kolonií značnou část světa.

vidět. Střelci jsou figurami velice pohyblivými, útočnými, ocitajícími se v okamžiku na jednom rohu hracího pole, ohrožující nepřátelské kameny, vytvářející složité pozice a v okamžiku druhém opět usedají do předem připravených zákopů.

7.6 PĚŠEC

Tyto obranné pozice již obhájí jiná postava a také poslední z naší řady, pěšec. Pro mnoho z nás je tento kamen naprosto neužitečný, vždyť, řekněme si upřímně, jich máme osm i to je dost. Jenže dá se vybojovat boj bez přehoty? Bude nás někdo chránit, abychom nebyly pod neustálým tlakem? Pěšci jsou základním kamenem šachové hry. Právě pomocí těchto kamenů utváříme mocné šiky, to oni ztělesňují onen název „hrací kameny“, oni stojí na začátku všeho tohoto řádění, to oni jsou opravdovými „kameny“, které rozbíjejí soupeřovu obranu, vytvářejí v soupeřových řadách zmatek, jsou postrachem a psychologickým nátlakem na protivníka, protože tomuto každému jednomu kamenu byla přiřčena vlastnost nad jiné vynikající, a to metamorfózy! Jak by nás nyní napadlo rčení Napoleona Bonaparte⁶⁴ „každý voják má ve své mošně maršálskou hůl.“ Tento výrok platí stonásobně o pěšci, protože právě on a nikdo jiný se dočkává po dlouhé a náročné cestě přes celé šachové pole kýžené slávy. Stane se někým novým, snad i lepším, bude povýšen do šlechtického stavu⁶⁵. Dojde k přeměně, jež nemá nikde v historii obdoby. Samotný pěšec však nemůže splnit řádně svoji úlohu, je mu třeba opory kamenů ostatních. Můžeme z nich vycítit pocity sounáležitosti, spolupráce, kolegiality, potřeby začlenění se do celku a pevných vztahů. Jen tak lze dosáhnout kýženého výsledku. Zároveň jsou kameny, které blokují, tvoří hradbu, předvoj i útok zároveň. Skoro bychom mohli tvrdit, že jsou kameny nejflexibilnějšími.

⁶⁴ Napoleon Bonaparte (1769 – 1821) byl francouzský generál a císař (1804–1814 a 1815), jeden z největších vojevůdců v historii lidstva.

⁶⁵ Touto přeměnou pěšce v dámu se zabýval již Kodex Alfonso od kastilského krále Alfonsa X. Moudrého již z poloviny 13. století.

TVORBA

Ve zpracování keramických kamenů jako šachové soupravy jsem se nejprve musel zabývat otázkou řešení celku. Teprve po vyřešení základních otázek umístění, jenž jsem zvolil v takovém formátu, aby odpovídalo interiérovému zařazení, náležité velikosti figur i hracího pole a jejich struktury. Teprve po vyřešení těchto otázek jsem se mohl soustředit na pole, kameny i figury jednotlivě, samostatně.

Ještě před jejich vlastní tvorbou jsem nahlížel a studoval na nespočet šachových vyobrazení. Některé šachové soubory se zdály být velice složité, některé jednoduché, ale příliš abstraktní, jiné skoro hyperrealistické. Přes tuto jejich obrovskou škálu tvarů a dobových vyobrazení však zůstávaly šachy ve své základní tvarové charakteristice totožné. Vždy totiž dokážeme identifikovat danou figuru či kamen. Poznáme je podle jasně vyznívajících znaků, z tvarů charakteristických pro jejich způsob hry, byť se sebevíce skrývají, přesto tušíme, které hrací kameny dané figury znázorňují. Z těchto základních znaků a charakteristik vlastních jednotlivým figurám vycházel můj záměr při tvorbě návrhů i prvních modelů, které nahrazovaly skici kreslené, ale především jasněji ozřejmovaly tvarové hodnoty kamenů i figur. U každé figury či kamene jsem se snažil zachovat jeho nejdůležitější znaky a jejich tvary jsem se snažil přizpůsobovat jejich základním charakteristikám.

Po zhotovení návrhů ve formě skic, hliněných modelů a celkového kompozičního řešení jsem začal vytvářet jednotlivé hrací kameny samostatně. Začal jsem od kamenů největších, tedy krále a dámy, od kterých jsem odvozoval figury a kameny po nich následující. Vzhledem k celkovému dojmu, jenž musel působit v konečné fázi jako harmonický celek, jsem musel udržet všechny kameny v jednotném výtvarném názoru tak, aby spolu byly schopny zároveň tvarově komunikovat, ale současně se znakově odlišovaly, což bylo značně náročné. K výrobě modelů jsem použil základní modelovací hmotu s vysokou plasticitou a jemným zrnem, aby se tak docílilo co největšího povrchového až designového vyznění jednotlivých kamenů. Po první fázi vytvoření modelů nastala fáze druhá, odlévání modelů do sádrových forem. Podle tvarové náročnosti kamenů jsem vytvořil šest sádrových forem dvoudílných a trojdílných.

Abychom podpořili industriální výraz jednotlivých figur a kamenů, byla jim všem ponechána ostrá dělicí linie, vznikající běžně při odlévání do forem na místech styku jednotlivých částí formy. Tímto aktem jsme dosáhli výrazného podpoření a zdůraznění ladných vertikálních linií kontrastujících s horizontálním pojetím hracího pole.

Následovala jejich povrchová úprava, retuš, se sušením na závěr. Podobný postup byl zvolen při tvorbě základních dlaždic. Zhotoveny byly ze stejného materiálu, jako základní modely, s kónickými hranami, aby tak bylo zajištěno jejich snadné sušení a vyndávání z forem. Podle původního návrhu, který se snažil základní hrací desku oživit a nespoléhat pouze na jednostranné barevné řešení plochy, byla polovina dlaždic, později povrchově upravených bílou glazurou, snížena pro podpoření haptického i vizuálního členění hrací desky jako celku. Došlo tím k podpoření střídání výšky jednotlivých polí v rytmičtém sledu.

Do řádně vysušených a složených forem byla následně nalévána licí hmota, která po několika minutách, ve kterých vytvořila střep nasáknutím vody z licí hmoty, byla vylévána zpět. Tímto způsobem jsem vytvořil technikou odlévání do forem všech třicet dva kamenů šachového souboru.

Dlaždice patřící do základní desky byly vyráběny technikou jinou, a to zalisováním do jednostranných plochých forem. Další fází postupu bylo sušení odlitků i dlaždic, jejich začištění a po základní retuši proběhl první výpal na teplotu 950 °C. Po přežahu následovalo glazování jednotlivých kamenů pomocí polévání barevnou glazurou, zatímco dlaždice byly povrchově upraveny v glazovacím boxu.

V barevném řešení šachových figur a kamenů jsem se nechtěl upínat na jednotvárné řešení spočívající v použití černé a bílé. V tomto barevném rozpoložení jsem ponechal pouze základní hrací dlaždice a to proto, aby byla zachována jasná přehlednost hry a její čitelnost. S figurami a kameny tomu bylo naopak. Historie nám dala jasně najevo, že barevné řešení šachů nemusí korespondovat s hrací deskou a dala tak větší manévrovací prostor k tomuto řešení. Na výběr jsem měl ze dvou možností. Kombinovat barevné uspořádání na jednotlivých figurách za účelem podpořit jejich uvolněnější výraz nebo zachovat věrnost jednobarevnému řešení. Zvolil jsem variantu druhou, protože vícebarevné uspořádání by narušovalo jednotu hracího celku a působilo by rušivě při hře samotné. Výběr barev jsem provedl ve dvou kontrastních barvách, a sice olivově

zelené a modré. K využití tohoto kontrastu mě přivedla základní hrací deska, na které je využito maximálního kontrastního rozlišení, jehož jsem samozřejmě dosáhnout nemohl. Proto jsem zvolil barevné uspořádání z jiného konce. Zelená barva se běžně vyskytuje v přírodě, je to barva symbolizující naději, mládí, bezpečí a jistotu. Představuje kreativitu, citlivost, dodává nám pocit vyrovnanosti, je to barva posilující náš vztah k vnímání krásy. Může působit na obě strany, teple i chladně. Je tichá, vyrovnaná, ochraňující, hrdá a extrovertní.

Proti ní jsem postavil barvu modrou v odstínu pařížské modři. Tato barva se naproti zelené v přírodě nevyskytuje vůbec. Tímto barevným kontrastem jsem chtěl dosáhnout také maximálního výrazu, pouze v jiné formě. Modrá barva evokuje citlivost, jemnost, je barvou introvertní, podporuje vnitřní poznání a inspiraci, posiluje životní sílu, podporuje vnitřní klid, osvobození a meditaci. Po naglazování a naložení pece nakonec zbýval pouze ostrý výpal na 1100 °C, po jehož provedení byla šachová souprava kompletní.

Protože jsem se také zabýval otázkou, jakým způsobem budou na sebe reagovat různě upravené povrchy soupravy, kameny a dlaždice, navrhl jsem umístit pod hrací kameny podložky z filcového materiálu, aby se tak zabránilo tření a následnému poškození hladkých a lesklých ploch hrací desky.

8. 1 POUŽITÝ MATERIÁL

Pro vytvoření svého úkolu jsem použil následující materiál:

- 630302 „Tomáš“ - jedná se o plastickou kameninu bílého střepu po výpalu.
- Šamotová středně zrná hlína - žáruvzdorná hmota, používající se pro keramickou tvorbu, vyzdívky kamen a dalších výrobků. Teplota pálení by neměla přesáhnout 1650°C. V našich podmínkách 1250°C.
- Sádra pro výrobu sádrových forem Almod 60, určená pro modelářské účely.
- Licí hmota, Diturvit - jemná kamenina s bílým střepem používaná pro účely výroby sociální, sanitární keramiky (umyvadla a klozety), dále stavební (kanalizační roury, dlaždice), hospodářské (žlaby, napáječky), nebo chemické. Je to tvrdá, pevná a odolná hmota vůči působení

kyselin, s kameninou má též shodnou vypalovací teplotu (1230 až 1280°C). Jako porcelán je jemnozrnná a stejnorodá se stejným vzhledem jako porcelán. Porcelánu je blízká bělostí a slinutostí střepu, chybí jí však porcelánová průsvitnost.

- Glazury – olivově zelená, pařížská modř, černá a bílá lesklá krycí.

9. RUČNÍ VÝROBA V MINULOSTI

Tak, jako jsem se již dříve zmínil o výrobě průmyslové, musím se nyní zmínit i o výrobě malosériové, ze které má šachová souprava vychází. Způsob této výroby byl oblíbený především na sklonku devatenáctého století.

Charakteristickým průvodcem, jenž toto století doprovázel, byl vzestup nových technologií, tzv. „průmyslová revoluce“, ale hlavně a především strojová, tedy mechanická velkovýroba. Proti tomuto, řekli bychom vzestupu strojů, se postavilo několik sdružení, které se pokusily tento chod dějin ne-li zvrátit, tak alespoň pozastavit. Typickým příkladem budiž anglické sdružení Art's and Craft⁶⁶, dále Wiener Werkstätte⁶⁷ a později Bauhaus.⁶⁸ Těmto sdružením či školám šlo pouze o jedno, a to především o kritiku tovární výroby, která se přeorientovala hlavně na finanční zisk, na produkci nekvalitního zboží, aniž by brala zřetel na estetické hodnoty pro nakupující. Ideálním vzorem pro ně byla středověká společnost, kde řemeslná výroba „nedosahovala strojové přesnosti“, ale podržela si lidské měřítko. Tyto organizace měly samozřejmě vliv i na české prostředí, ve kterém se utvořilo například sdružení výtvarníků nesoucí název Artěl.⁶⁹ Podle této malosériové výroby, podle produkce jejích návrhů tvořili svá

⁶⁶ Hlavními mluvčími tohoto hnutí zvaného Arts and Craft, byli John Ruskin (1819 – 1900) a William Morris (1834 – 1896). Hnutí hlásající reformní myšlenky včetně návratu k ruční řemeslné výrobě.

⁶⁷ Sdružení rakouských umělců založené roku 1903 Josefem Hoffmannem úzce souvisící s vídeňskou secesí.

⁶⁸ Bauhaus – 1919 – 1933. Německá umělecko-historická škola založená v roce 1919 W. Gropiem. Žáci této školy se věnovali zpracování nejrozumnějších materiálů (keramika, textil, dřevo, sklo). Bauhaus se stal evropským centrem meziválečné výtvarné avantgardy.

⁶⁹ Sdružení českých výtvarníků působící od roku 1908.

díla i ty nejvýznačnější osobnosti české umělecké scény⁷⁰, kupříkladu Josef Gočár.⁷¹ K této malosériové produkci se řadí i výroba této šachové soupravy.

10. PROSTOR

Ve své práci jsem se dále snažil vyřešit otázku přepravy takového šachového souboru. Vzhledem tomu, že jde o šachy umístěné do námi vybraného libovolného interiérového prostoru, vytvořil jsem návrh prvku, který tomuto prostředí odpovídá. Jde o návrh kapsáře vyrobeného z přírodního materiálu, jutoviny, v němž by byla šachová souprava umístěna v době, kdy se její rozmístění v bytovém prostoru nehodí, nebo není její stálé umístění možné.

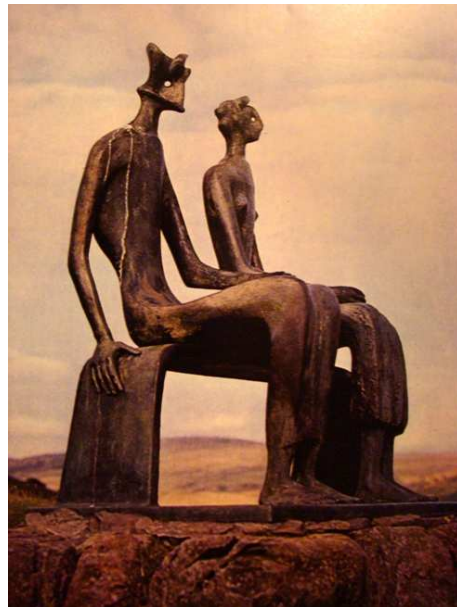
Protože jsem tuto soupravu vytvářel do interiérového prostředí, musím se také zmínit o aspektech umístění tohoto díla do interiéru. Výše navržené řešení počítalo s dostatkem místa pro kapsář, v němž se měla šachová souprava ponechat, nebude-li na hru čas či nebudeme-li ji po delší čas využívat. Může ale nastat situace, ve které se již zmiňované řešení do interiéru nehodí. V takovém případě se jedna část šachové hry, a to šachovnice, může stát součástí samotného obytného prostoru. Máme tím na mysli zapuštění dlaždic do podlahy, ať již kamenné či dřevěné. Dochází tím k značnému ovlivnění prostoru samotného i jeho využití. Svým barevným pojednáním a umístěním se totiž může změnit charakter, scéna, protože najednou zde bude prvek, poutající naši pozornost a řekněme si, že takový je smysl a účel uměleckého díla, místnosti k tomuto účelu určené. Půjde-li o využitelnost takového prostoru, řešení se nabízí několik.

⁷⁰ Nábytek navrhoval například Josef Chochol (1880 – 1956), keramiku Vlastislav Hofmann a Johnová sklo a šperk Jaroslav Horejc a jiní.

⁷¹ Josef Gočár (1880 – 1945) – český architekt. Jeho díla především z kubistického a funkcionalistického období patří k vrcholům české moderní architektury.

Prvky pro naši hru, kterými se nyní budeme zabývat, jsou určující pro umístění mého díla do prostoru, který je jejím základním předpokladem. Zasazením hry do interiéru totiž otevíráme dveře do nového prostoru navozujícího pocit symetrie, vyváženosti a touhy přesáhnout mimo vymezený prostor. Prostor, který skrze hmotu vyjadřuje určité pocity, je v tomto případě šachovou soupravou formován. Na to, abychom šachy mohli vůbec začít hrát, totiž prostor potřebujeme. Dokonce na mistrovstvích světa přeci šachisté nesedí jen na židlích s

lokty opřenými o stůl, ale procházejí se, protahují a procvičují. Osvěžující je tedy dostatek prostoru, při jehož nedostatku, a to je známo i z psychologie, může jedinec, v našem případě šachová hra, nabývat na agresivitě. To bychom jistě nechtěli, my budeme hrát pro své uvolnění. S prostorem úzce souvisí i přístupnost. Prostor, do kterého bychom chtěli hru zasadit, by neměl mít jen kvality duchovní, meditační, lidské, ale také praktické. Dobrá přístupnost spolu s kvalitním osvětlením a praktickým využitím jsou jednou z nich.

Bude-li umístění šachové soupravy splňovat výše uvedené skutečnosti, může být instalována prakticky do jakéhokoli prostoru. Podle mého názoru by se tato souprava mohla instalovat v dnes typických jednopodlažních rodinných domcích, které mají ve své zadní části většinou zahradu, na niž je veden přístup prosklenými dveřmi z obývacího pokoje. Šachová souprava umístěná na takovém místě, nedaleko dveří, ale tak, aby nepřekážela průchodu bytové jednotky, by měla jak náležité osvětlení a prostor, tak i další prvky tohoto místa a zároveň by získala nový dynamický prostor spočívající v průhledu skrze šachovou hru do prostoru zahrady. Šachy by také měly být umístěny na osu domu, aby tak mohly plně využít jeho energetického potenciálu.

11. ZÁVĚR

Zde vyvstává otázka, kam šachy zařadit. Jsou šachy uměním? Můžeme si odpovědět kladně.

„Jsou šachy uměním?“ „Šachy našich dnů jsou hrou i uměním zároveň.“ Uměním a tvorbou se staly tehdy, když se objevili skuteční umělci a také publikum, které je schopno ocenit krásu šachové hry.“⁷² Již jenom slovní pojetí vnímat krásu šachové hry. K tomu, abychom tuto krásu byli schopni vnímat měli bychom mít vyvinuty formy estetických vztahů, pomocí kterých s šachovou hrou můžeme komunikovat, aby na nás právě ona mohla svými vlastnostmi a kvalitami plně působit. Právě ona, spojující v sobě obrovskou dynamickou sílu hry, umění, sportu a estetiky, utváří neviditelnou nit již od dob, kdy se člověk začal umělecky projevovat. „Šachy jsou intelektuálním sportem, který může vytvářet estetické hodnoty a v člověku může vytvořit vlastnosti potřebné pro tvůrčí činnost.“⁷³ Co by nám o šachu mohl říci třeba Benjamin Franklin⁷⁴, který se zabýval šachovou hrou z hlediska výchovy a morálky? „...hra v šachy není obyčejná jalová zábava.

Některé vzácné vlastnosti rozumu, které potřebujeme k životu, jsou potřebné také k této hře a upevňují se jí natolik, že se stávají zvykem, který přináší prospěch v mnoha životních situacích. Život je svým způsobem

hrou v šachy, v níž máme často možnost vyhrát i v boji s konkurenty a nepřáteli, v níž je mnoho rozličných situací, dobrých i zlých, jež jsou do určité míry výsledkem rozumu nebo jeho nedostatku...“ I dnes by bylo těžké podvědomí šachové hry nepopsat lépe, jen z hlediska profesního zařazení bychom po šachové hře pátrali v oblasti průmyslového a užitého umění.

⁷² Citujeme mistra šachu Michaila Botvinnika z knihy Gižycki J., Práce, 1975, str. 117.

⁷³ Bykov J., tamtéž.

⁷⁴ Benjamin Franklin (1706 – 1790) , státník, diplomat, vydavatel, přírodovědec a spisovatel. Byl jedním ze zakladatelů americké demokratické kultury. Z knihy „Morals of chess“, Amerika, 1779.

Na závěr své práce bych chtěl také uvést, že výtvarné tvarosloví každé jedné z šachových figur i kamenů vycházelo z mého volného výtvarného názoru, výtvarného myšlení a vnitřního citu. Dílo jako celek vznikalo na základě symbiózy haptické, vizuální a myšlenkové modelace objektů bez předchozího výběru či imitace některé z ukázek šachové tvorby. Mým cílem bylo vytvořit sadu hracích kamenů stylizovanou do podoby šachového celku a to ve formě hry pro volný čas.

12. SEZNAM LITERATURY

- Alster L., *Šachy, hra královská*. Praha, Práce 1987.
- Bjelica D., *Šachová čítanka*, Olympia, Praha 1977.
- Filip M., *Celý svět se od nich učí*. Olympia. Praha 1980.
- Finkenzeller R., Ziehr, Bühner, *Šachy.*, Slovart, Praha 1998.
- Giżycki J., *Šachy všech dob a zemí*. Práce, Praha 1975.
- Chanvel, Denise, *Náměty pro stolní hry dětí*. Portál, Praha, 1999.
- Kalendovský J., Réti R., *Šachový myslitel*. Praha, Olympia, 1989.
- Pižan J., *Dějiny umění 2*. Odeon, Praha 1977.
- Pižan J., *Dějiny umění 10*. Odeon, Praha 1984.
- Veselý J., Kalendovský, Formánek, *Malá encyklopedie šachu*. Praha, Olympia, 1989.
- Veselý J., *Psychologický průvodce šachovou partií*. Olympia, Praha 1987.
- Turov B. I., *Perly šachové tvorby*. Olympia, Praha, 1978.
- Zapletal M., *Velká kniha deskových her*. Mladá Fronta, Praha, 1991.
- www.igi1.estranky.cz/clanky/sach/podrobne-pravidla
- <http://www.jansokol.cz/cs/n-v-civilizace.php>
- <http://www.igi1.estranky.cz/clanky/sach/podrobne-pravidla>
- www.wikipedia.cz

13. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

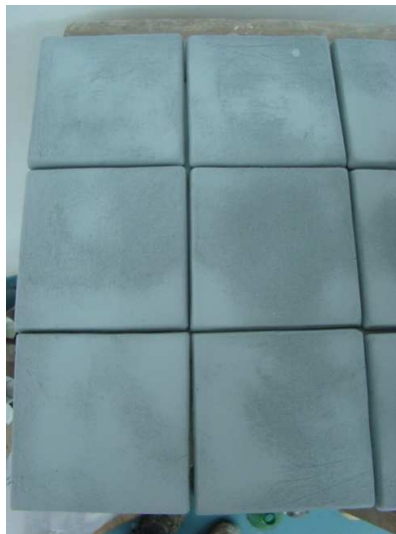

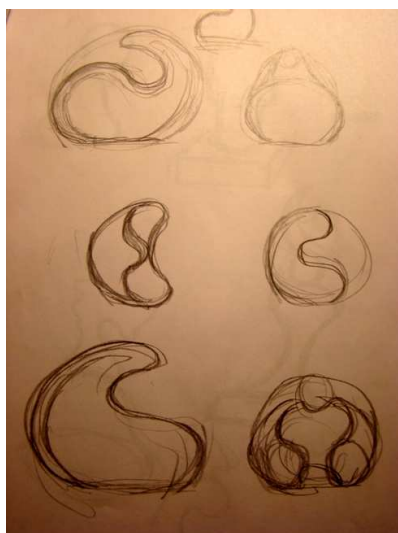
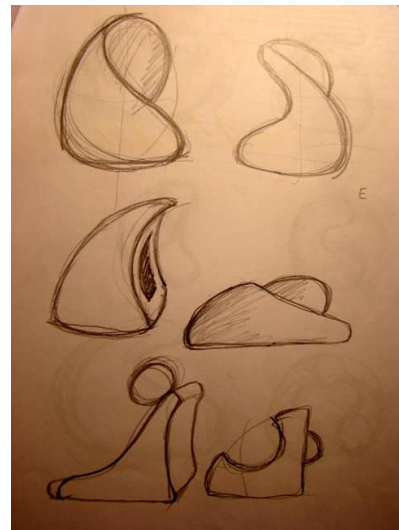
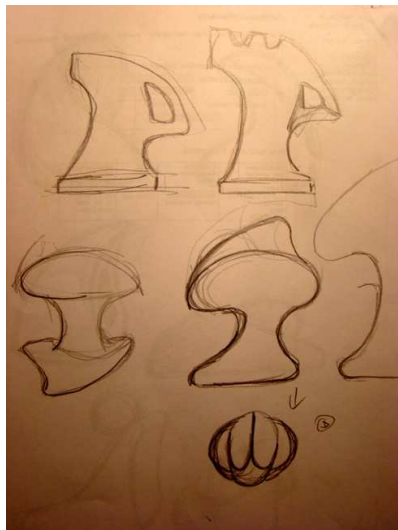
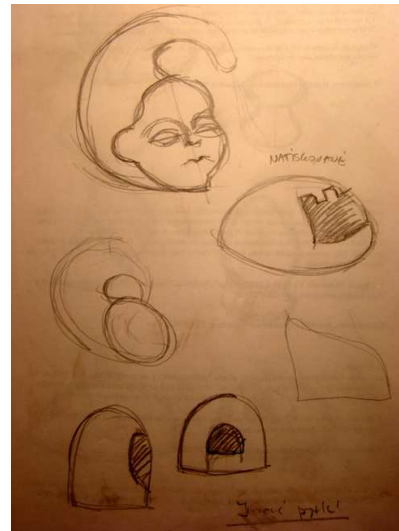
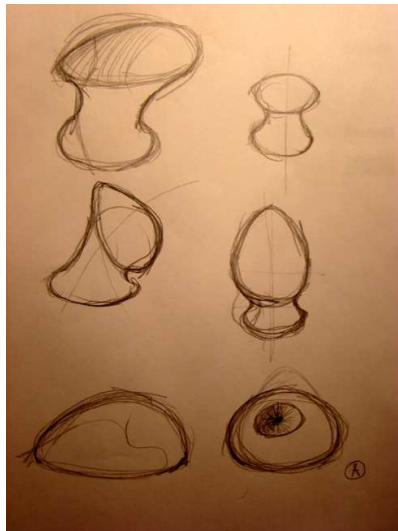

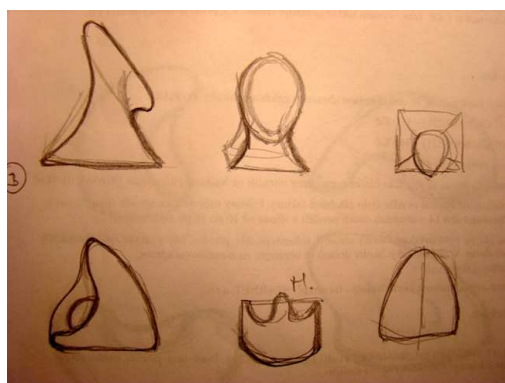
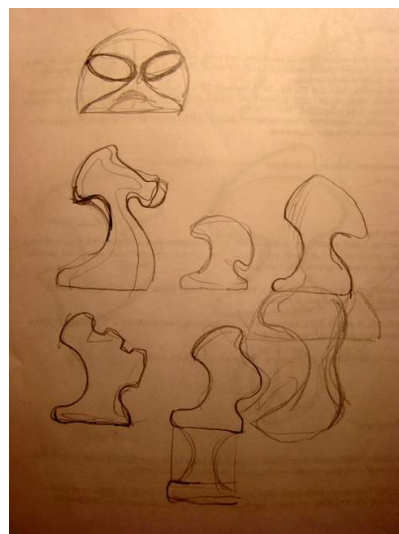
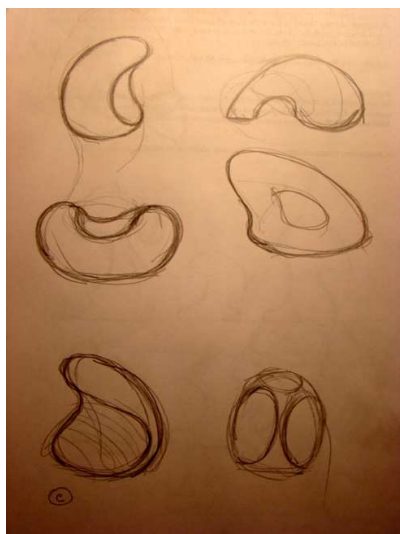

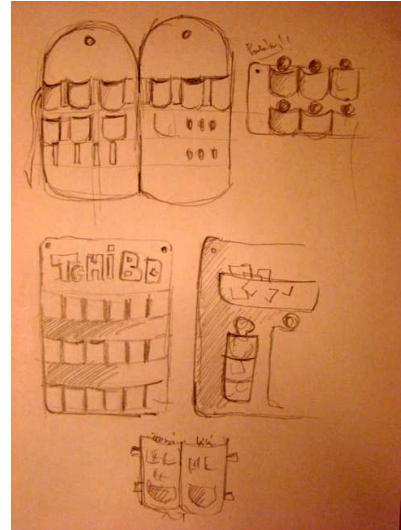
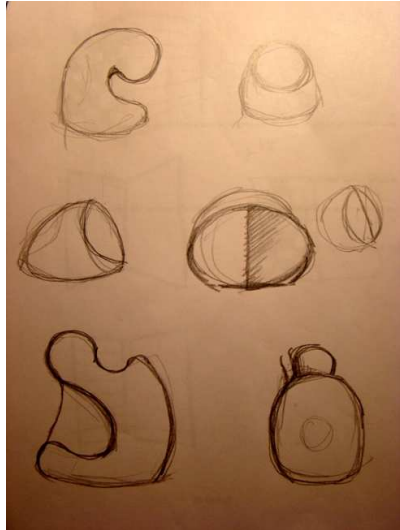

14. CD-ROM